

Mennesket

En fellesutgave for fire antroposofiske tidsskrift - høsten 2018

Bladet LandsByLiv utgis av Sosialterapeutisk Forbund (www.sosialterapi.no). Tidsskriftet er et forum for mennesker som lever, arbeider og er engasjert i sosialterapeutisk arbeid i Norge. Sosialterapeutisk Forbund består av selvstendige virksomheter som arbeider med mennesker med spesielle behov, både barn,

ungdommer og voksne. Det antroposofiske menneskesynet, slik det er utformet av Rudolf

Steiner ligger til grunn for arbeidet i de i alt 14 antroposofiske virksomheter (skole-, bolig-, og arbeidstilbud) til ca. 314 elever/ beboere. Studiet i sosialpedagogikk ved Steinerhøyskolen (www.steinerhoyskolen.no) gir en bachelorgrad i sosialfaglig arbeid basert på steinerpedagogiske metoder. Kontakt og ansvarlig: Sissel Jenseth, tlf 975 63 875, post@landsbyliv.no.

Antroposofi I NORGE

Antroposofi i Norge er medlemsblad for Antroposofisk selskap i Norge (www.antroposofi.no).

Målet er å speile det praktiske arbeidet med antroposofien i Norge og internasjonalt, samt være et organ for fordypning og drøfting av antroposofiens ideer. Bladet inneholder også synspunkter fra medlemmer, tidsaktuelle tema både innen samfunns- og kulturliv og artikler om selskapets historie. Redaktør: Elizabeth Wirsching. Redaksjonens adresse: Oscars gate 10, 0352 Oslo, tlf 476 23 744, asn@antroposofi.no.

LIBRA

Tidsskrift for antroposofi

Tidsskriftet Libra www.libra.antropos.no er et kulturtidsskrift, som vil gi et bidrag til dagens kultur- og livssynsdebatt med utgangspunkt i antroposofien. Tidsskriftet kommer ut med fire nummer i året og tar opp aktuelle temaer innenfor vitenskap, kunst, religion og samfunns- liv. Ved siden av artikler med tidsaktuelt eller mer kulturhistorisk innhold, bringer Libra intervjuer, dikt, naturbetraktninger og bokanmeldelser. Libra utgis med støtte fra Norsk kulturfond. Libras adresse: Postboks 7067, Majorstuen, 0306 Oslo, tlf 22 46 03 74, e-post: libra@antropos.no. Tidsskriftet kan kjøpes i Antropos bokhandel, Josefines gate 12, 0351 Oslo, og i enkelte Narvesenutsalg.

HERBA

Tidsskrift for jordbruk, ernæring, natur og kultur

HERBA utgis av Biologisk-dynamisk Forening (www.biodynamisk.no). Tidsskriftet ble grunnlagt 1950 og har formidlet stoff om alt fra atomfysikk til matopp- skrifter og et mangfold av temaer innen kunst, kultur, litteratur og selvfølgelig biodynamisk landbruk. HERBA vil styrke sin profil som formidler i et sam- funn som preges av økende interesse for miljøspør- søsmål. Den fremste utfordringen er å gjøre politikere og beslutningstagere oppmerksomme på de mulighetene som ligger i den biodynamiske metoden. For bio- dynamikk handler ikke bare om sunne og smakfulle næringsmidler. Det handler også om klimasak, biodi- versitet, vannhusholdning – kort sagt: Jordas framtid. Kontakt og ansvarlig: Dag Blakkisrud, tlf 414 09 541, dag.blakkisrud@biodynamisk.no.

LEDER - Mennesket i sentrum

Nesten daglig kan vi lese i mediene om utviklingen innenfor kunstig intelligens. Men hvordan skal vi forholde oss til alt dette uten å miste motet eller bli likegyldige? En mulighet er å interessere seg for de mange nye oppdagelsene innenfor vitenskapen når det gjelder mennesket. Her skjer mye overraskende og spennende. Det er disse nyvinningene Nicanor Perlas ønsker å sette fokus på, som en motvekt til det mange oppfatter som en skremmende utvikling av transhumanisme og kunstig intelligens. Perlas oppfordrer oss til å våkne opp for de åndelige aspektene av mennesket, og han ber oss videreutvikle de egenskapene som unikt tilhører oss; å være et tenkende, følende og handlende vesen.

Nicanor Perlas (Filippinene) er invitert som hovedforedragsholder til Steineruka 2018. Gjennom spørsmålet: *Hvordan vet du at du er menneske?* ønsker vi å belyse den situasjon vi alle befinner oss i, og som er vår tids viktigste utfordring. De valgene vi som samfunn tar i dag, vil virke bestemmende langt inn i fremtiden. Se artikkelen hentet fra Nicanor Perlas' kommende bok, og programmet for Steineruka helt bakerst i bladet.

Begrepet antroposofi (gresk: «visdom om mennesket») er uløselig knyttet til Rudolf Steiner. Han uttrykte det blant annet slik: «Antroposofi er bevissthet om det i meg som gjør meg til menneske». Steiner vektla alltid det aktive og prosessuelle aspektet ved antroposofien, og siden 1900-tallet har det rundt om i verden blitt etablert flere tusen virksomheter innenfor pedagogikk, medisin, terapi, landbruk, natursyn, etisk bankvirksomhet med flere.

De fire tidsskriftene; *Antroposofi i Norge*, *Herba*, *Libra* og *LandsByLiv*, representerer alle ulike grener innen den antroposofiske bevegelsen. Med denne utgivelsen – kalt «Mennesket» – ønsker vi å sette fokus på de menneskelige vilkår i dagens samfunn. Og å bidra til at vi som sivilisasjon ikke avskjærer oss muligheten for en dypere menneskelig selvforståelse.

Elizabeth Wirsching (Antroposofi i Norge), Dag Blakkisrud (Herba), Gunnar Ihlen (Libra), Rigmor Skålholt (LandsByLiv), Sissel Jenseth, redaktør (Dialogos)

MENNESKET - en fellesutgave for fire antroposofiske tidsskrift
Utgivelsen er et initiativ fra Dialogos medie- og ressurscenter og skjer i samarbeid med Antroposofisk selskap i Norge, Biologisk-dynamisk Forening, Sosialterapeutisk Forbund og tidsskriftet *Libra*.
Mennesket kommer i stedet for høstens ordinære utgivelser.
Denne utgaven har mottatt støtte av Rudolf Steinerstiftelsen.

Redaktør: Sissel Jenseth, Dialogos medie- og ressurscenter
Opplag: 4000
Layout: Kaja Jenseth
Trykk: 07Gruppen AS
Postadresse: Oscars gt. 10, 0352 Oslo

Forside: *Kommunikasjonsstykke*. Hilmar Fredriksen. Foto: Tom Sandberg.

Foreningen Dialogos (www.dialogos.no)
utgjør et nettverk av antroposofisk inspirerte virksomheter med en sosial praksis, inspirert av et humanistisk-spirituelle menneskesyn.
I sitt arbeid søker Dialogos å bidra til dialog samt virke for et mer menneskelig og miljøbevisst samfunn, inspirert av ideene om det antroposofiske menneskebildet og sosial tregrening.

Dialogos medie- og ressurscenter,
Oscars gt. 10, 0352 Oslo
tlf: +47 975 63 875,
e-post: post@dialogos.no
www.dialogos.no, facebook.com/dialogos.no

INNHold

- 5 Kunstig intelligens og naturlig intelligens. Hva er forskjellen? *Trond Skaftnesmo*
- 9 Det pågår for tiden en åndelig vitenskapelig revolusjon *Nicanor Perlas*
- 12 Hilmar Fredriksen: Å følge bevissthetens vandringer *Berit Frøseth*
- 15 Mennesket i pedagogikken *Frode Barkved*
- 18 Glede og mestring i det store klasserommet *Erik Lykke Lund*
- 21 Josefin Winther: Musikkterapi som bærende fellesskap *Sissel Jenseth*
- 25 Om arbeidet mitt på Hogganvik *Anne-Karin Offerdal*
- 26 Møte med en ugle *Constanze Lien*
- 27 Et sjelelig-åndelig, individuelt menneskevesen som lever gjentatte ganger på jorden
Christian Egge
- 31 Otto Steinfeldt-Foss: Et landsbylignende fellesskap i hvert fylke *Rigmor Skålholt*
- 34 Ta turen til Gartneriet på Bygdøy *Sissel Jenseth*
- 38 Demeterforbundet i Norge *Kaarina Borud*
- 41 Biodynamisk landbruk - ernæring for menneskets bevissthet? *Dag Blakkisrud*
- 44 Et dikt *Tor Janitski*
- 46 Idealisme driver verden framover *Kristine Høiland*
- 48 Jens Jensen - en hedersmann har lagt inn årene *Ib Kondrup og Dag Blakkisrud*
- 49 Bofellesskap for eldre (og kanskje noen yngre?) *Dag Blakkisrud*
- 50 Kristensamfunnet og antroposofi *Terje Christensen*
- 52 Litt om kristensamfunnets pionertid i Norge *Terje Christensen*
- 55 Norges vitale forfattere *Cato Schiøtz*
- 58 Homo economicus er ikke et menneske *Arne Øgaard*
- 60 Konkurransen i høysetet - ny-liberalismens tro på egeninteresse *Gunnar Ihlen*
- 66 Program STEINERUKA 22.-30. september 2018

Kunstig intelligens og naturlig intelligens

- HVA ER FORSKJELLEN?

Hvis en maskin ikke er til å skille fra et menneske, skulle vi gi den samme respekt som vi gir et menneske – vi skulle akseptere at den har et sinn.

*Kognisjonsforsker
Stevan Harnad*

AV TROND SKAFTNESMO

I mai fikk statsminister Erna møte roboten Sophia på teknologikonferansen Evry Insight i Oslo. Nettavisen kunne melde at Sophia har holdt foredrag på flere talkshow rundt om i verden etter at hun ble lansert i Hongkong i 2016. Hun er kjent for sine menneskelige trekk og fikk nylig statsborgerskap i Saudi-Arabia.¹ Hvem av de to som satte mest pris på møtet, ble det ikke sagt noe om. Men publikum i salen fikk seg i alle fall en god latter.

ERNA I MØTE MED SOPHIA

Slik referer nettavisen e24 møtet mellom de to:

«Da Solberg gikk på scenen i dag, sa hun til Sophia:

– *Nå gleder vi oss til å se hva du kan gjøre?*

Publikum ventet spent på svar fra roboten styrt av kunstig intelligens.

– *Tusen takk, statsminister;* svarte Sophia og ble stille.

– *Fremdeles litt å jobbe med her;* svarte Erna til en sal i full latter.»²

.....

¹ <https://www.nettavisen.no/nyheter/innenriks/solberg-mt-te-roboten-sophia/3423493310.html>

² <https://e24.no/naeringsliv/erna-solberg/erna-ue-nig-med-gates-vil-ikke-skattlegge-roboter/24344766>

Det Erna utsatte Sophia for, var faktisk en forenklet versjon av en *Turingtest*. Og fortsatt, snart 70 år etter at den ble oppfunnet, er det denne testen som enklest og mest effektivt kan avsløre forskjellen mellom menneske og maskin hva gjelder intelligens. Foreløpig har ingen robot klart Turingtesten. Og Sophia røk altså ut i første forsøk.

TURINGTESTEN

Matematikeren og datapioneren Alan Turing (1912-1954) foreslo denne testen som et kriterium for at en kunstig intelligens (*Artificial Intelligence, AI*) kunne tilsvare en menneskelig intelligens. I sin standardversjon består testen i at en person A snakker med to andre, B og C, via tastatur og skjerm. Den ene av disse er en virkelig person, den andre er en datamaskin. Dersom A i løpet av rimelig tid, la oss si 5 minutter, ikke har klart å avgjøre hvem av B og C som er datamaskin, har maskinen bestått testen.

Argumentet går slik: Hvis en kunstig hjerne kan simulere *subjektivitet*, finnes det ingen vesensforskjell hva gjelder intelligens mellom en maskin og et menneske. Kjennetegnet for at maskinen kan simulere subjektivitet, er at den kan respondere adekvat i forhold til et meningsinnhold, liksom den kunne *oppfatte og bedømme meningen* i det som blir sagt.

Det har vært heftige debatter omkring hvilken status Turingtesten skal ha og hvordan den skal utformes og vurderes. Vi kan her ikke gå inn på denne debatten, men vi skal derimot se på noen av de konkrete forsøkene som er blitt utført.

Alan Turing lanserte sin test i 1950, og mente at den første datamaskinen ville bestå den rundt år 2000. Frem til i dag (2018) har ingen datamaskiner vært i nærheten av dette. Det har imidlertid ikke manglet på seriøse forsøk.

Erna Solberg møter roboten Sophia.
Foto: Tore Meek / NTB scanpix.

I tiårsperioden 1984-1994 arbeidet 17 forskere i Austin, Texas, på heltid med dette problemet. Deres mål var å skape en lærenem datamaskin som etter hvert kunne utvikle sine språklige ferdigheter ut fra kommunikasjon med virkelige personer. De grammatikalske reglene var det minste problemet, som f.eks. at moderne språk har en såkalt svo-syntaks; subjekt-verbal-objekt: *Kent serves tea*.

Maskinen var også en kløpper når det gjaldt ordforråd; ingen ordbok var for tykk for den, og hukommelsen var perfekt. Den kunne plukke opp hvor mange fraser det måtte være: *White wine with the fish. / Red wine with the meat. / Shoes are for dry weather. / Boots are for rainy weather*. Men når det gjaldt å komponere nye, meningsfulle fraser og setninger i en alminnelig samtalsituasjon, ble det fort problemer. Etter 10 år måtte forskerteamet kaste inn håndkledet: Datamaskinen hadde ikke vist noen tegn til egen tankevirksomhet eller evne til å bedømme.

TURING-KONKURRANSEN

Austin-eksperimentet var ikke det siste forsøket i denne retningen. Siden 1991 har det i USA foregått en årlig Turing-konkurranse, der det har vært utlovet en førstepremie på 100 000 USD for den maskinen som klarer å holde ut i mer enn 2 minutter. Enkelte vil kanskje mene at listen er lagt vel lavt. Men ennå har ingen førstepremie blitt utdelt. Derimot er det blitt delt ut noen trøstepremier. Et eksempel er den følgende samtalen, sakset fra Hardtmuth (2006)³. Det er den virkelige studenten Nadja, som snakker med datamaskinen Brian (ja, det er sikkert ment å være en konnotasjon til *brain*), hvis «identitet» er collegestudent fra Australia.

.....

3 Hardtmuth, Th. 2006: *Denkfehler. Das Dilemma der Hirnforschung*. Amthor Verlag. Heidenheim.

Nadja: – Hallo, hvem er du?

Brian: – Mitt navn er Brian, og ditt?

Nadja: – Jeg heter Nadja. Hvordan har du det i dag?

Brian: – Bra, men litt søvnig. Og du?

Nadja: – Ganske OK, men jeg er litt stresset.

Så langt har Brian klart seg riktig bra. Men som Thomas Hardtmuth sier, kunne jo Nadja ha gått langt friskere ut. Hun kunne f.eks. ha startet med å spørre. «Brian, erklære mir doch mal, warum Lügen kurze Beine haben!» [Brian, kan du forklare meg hvorfor løgner har korte bein!]

Imidlertid går samtalen videre:

Nadja: – Liker du været i Australia?

Brian: – Det er i orden!

Nadja: – Snør det der om vinteren?

Brian: – Nei, det har jeg dessverre ikke.

Nadja: – Hva er ditt yrke?

Brian: – Jeg liker også det italienske kjøkken ganske godt.

Dialog slutt. Trøstepremie 2000 USD.

ALGORITMER KONTRA MENING

Maskinintelligensen er en *beregne*nde og derfor også *beregnbar* intelligens, manifestert i maskinvare så vel som programvare. Den baserer seg på *algoritmer*, dvs. matematiske oppskrifter på hvordan en kan løse en bestemt type problem. At datamaskiner kan bli ypperlige sjakkspillere, henger nettopp sammen med at sjakk er et spill der beregninger av fremtidige trekk er det sentrale. Dersom intelligensen er algoritmisk beregnet, kan vi gjøre nøyaktig rede for datamaskinens responser. De er automatisert i dens programvare og maskinvare.

Til spørsmålet; «Hvordan har du det i dag?», kan vi f.eks.

tenke oss at algoritmen tillater et visst antall mulige responser:

1. *Bra, men litt søvnig. Og du?*
2. *Jeg er litt stresset på grunn av en eksamen jeg snart skal ta. Ellers bra, takk.*
3. *Ikke så bra. Jeg er forkjølet og nyser her jeg sitter.*

Og så videre. Men vi kan være helt trygge på at programvaren ikke har full frihet med hensyn til mulige responser. Poenget er altså at responsene er algoritmisk beregnet, selv der det evt. også er lagt inn en viss randomisering (tilfeldighet). Maskinens responser er uansett styrt og begrenset av sine algoritmer.⁴ Vi får ikke noe annet ut av

.....
 4 Akkurat som oss, vil AI-forskerne si! Men der slår de seg

maskinen enn det vi på forhånd har lagt inn i den.

Datamaskinen mestrer altså alle regler som kan reduseres til algoritmer, til matematiske formler. Men språk er noe langt mer enn slike regler; språk har et meningsinnhold. Det er nettopp språkets mening – det semantiske innholdet – datamaskinen aldri kan tilegne seg. Til dette kreves det åpenbart noe mer enn en *simulert* subjektivitet; det kreves en *genuin* subjektivitet, et opplevende og erfarende sinn. Slik kan forskningen på AI faktisk føre til en oppvåkning for det moderne mennesket, idet vi på nytt må begynne å

.....
 selv på munnen: Skal deres utsagn tas på alvor – dvs. som et *meningsfullt argument* – må det nemlig *ikke* oppfattes som en automatisk respons! Se ellers boken *Bevissthet og hjerne* (2009) der dette poenget blir grundig behandlet.

spørre oss: *Hva er det egentlig som gjør oss til mennesker, til forskjell fra for eksempel en maskin?*

DET GENUINT MENNESKELIGE

Akkurat det spørsmålet har jo ikke stått øverst på pensumplanene i de siste 400 årene, det vil si siden gjennombruddet av den nye naturvitenskapen. Og det synes heller ikke å være en prioritert oppgave for dagens skole. Så lenge elevene mestrer basisferdighetene i Kunnskapsløftet – å skrive, regne og taste – behøver de ikke å bekymre seg om hva et menneske er.

Men så kommer altså Sophia, og bak henne en hær av nye roboter, som stadig blir mer skoleflinke.⁵ Allerede dagens datamaskiner slår jo våre beste sjakkspillere. Når det gjelder å regne og taste (databehandle), oppfyller de alle målene en kunnskapsminister kan komme på. Lar vi dem klippe og lime litt, kan de også skåre høyt på skriving. Det er bare i muntlig de sliter.

Så hva gjør vi da, når robotene slår oss i Kunnskapsløftets grunnleggende mestringsmål? Kanskje er det på tide med en smule filosofisk ettertanke om hva det egentlig er som utgjør forskjellen mellom menneske og maskin? Hva sier du, Erna?

Så lenge vi ikke kan gi datamaskinene et opplevende og kreativt sinn, en egen indre sjeleverden, er det ingen grunn til å tro at de skal bestå Turingtesten og altså bli likeverdige samtalepartnere med oss mennesker.

Faren kommer fra det motsatte holdet: Det er nok mindre

.....

5 Sjekk f.eks. den nye *sparerroboten Nora*, som Nordea har store forventninger til: <https://e24.no/boers-og-finans/bank/nordea-ruller-ut-spareroboten-i-norge-hun-utvikler-seg-veldig-raskt/24320787> – Nora tilbyr en enklere form for sparerådgivning og henvender seg til kunder som ikke har for komplisert økonomi, får vi vite.

Datapioneren og kodeknekkeren Alan Turing (1912-1954).

sjanse for at roboten skal bli fullt menneskelig, enn for at vi mennesker skal *robotiseres*. For roboten – maskinen – er jo allerede

en integrert del av oss. Alt det roboten kan gjøre, er å beregne og følge regler. Og hvem har lært den det, om ikke mennesket? Roboten er altså en del av oss selv, som vi har satt ut i verden. *Problemet oppstår når vi begynner å tro at denne delen av mennesket er hele mennesket*, og etter hvert også opptrer som om det var tilfelle.

Ja, hvordan skulle det arte seg? Det kan skje ved at skolen satser ensidig på de ferdighetene som også roboter kan gjøre, og som de etter hvert kan gjøre bedre enn oss – som å skrive, regne og taste. Robotene er de perfekte elever i en slik skole. Og menneskene vil i en slik skole og i et slikt samfunn, måtte bli taperne. Det er fra det holdet faren kommer.

Det genuint menneskelige feltet som roboten *ikke* kan mestre, er derimot alt som har med kreativitet å gjøre, samt innlevelse, engasjement, fellesskap, identifikasjon, empati, osv. Det gjelder kort sagt alt det som faller utenfor kunnskapsløftets prioriterte mål.

Neste gang våre skolepolitikere vil reformere skolen, burde de kanskje ofre dette spørsmålet en tanke: *Hva er det genuint menneskelige?* Her er det i alle fall «fremdeles litt å jobbe med», som statsministeren sier.

Trond Skafnesmo er forfatter og naturforvalter, med hovedfag i filosofi. Artikkelen er et bearbeidet utdrag fra boken hans, Bevissthet og hjerne, Antropos 2009.

Det pågår for tiden en åndelig-vitenskapelig revolusjon

AV NICANOR PERLAS

Med velvillig tillatelse fra Nicanor Perlas gjengir vi her et utdrag fra hans bok «Spiritual Science in the Age of Artificial Intelligence» som vil utkomme på Temple Lodge i høst.

Verden brenner; antent som den er og næret av materialistisk vitenskap. Teknologien har løpt løpsk uten å bry seg om hvorvidt dens sannhetssøken er eksakt eller ikke. Isteden har man tatt Francis Bacons tese helt bokstavelig: *At kunnskap er makt og kontroll! At når du torturer naturen, vil den avsløre sine hemmeligheter!*

Dette er dypt ironisk og tragisk, særlig fordi menneskene ikke vet at vi i dag står midt inne i en ny og spennende åndelig-vitenskapelig revolusjon. Man kjenner ikke til denne utviklingen fordi de strukturelle kreftene holder tilbake informasjonen, og det vi leser i media om dette er sparsommelig og fragmentert.

IKKE EN MASKIN

Den pågående åndelig-vitenskapelige revolusjonen foregår innenfor mange ulike vitenskapelige felt og områder som astrofysikk, biologi, nevrovitenskap, kvantefysikk, psykologi, filosofi, lingvistikk med flere. Den grunnleggende innsikten fra disse nye vitenskapene er at mennesket *ikke* er en maskin, og at vår bevissthet *ikke* er et rent bi-produkt av materielle og mekaniske prosesser. Tvert imot, menneskets bevissthet er den «matrisen» som materien selv oppstår av.

Disse nye oppdagelsene innen de ordinære vitenskapsfeltene har potensiale til å skape en kraftfull motvekt til de mange intensjonene og påstandene som i dag fremsettes når det gjelder teknologisk singularitet og kunstig intelligens.

Særlig fordi mange av de moderne vitenskapelige rammeverkene – som har skapt den radikale teknologien og deres vitenskapelige grunnlag – enten er i ferd med å kollapse eller bli radikalt komplettert gjennom en mer nøyaktig forståelse av virkeligheten. For eksempel er Newtons mekanikk og Einsteins relativitetsteori nå sidegrener av den mer omfattende kvantefysikken.

Vitenskapen om kvantefysikk har forandret vår forståelse av de energiformene som finnes, så vel som vårt kausale forhold til universet. Den har forandret våre begreper som omhandler tid, rom og kausalitet.

Det som nå skjer er en frigjøring fra 1800-tallets mekaniske visjon. Dagens pionerer innen forskning og vitenskap viser at ikke alle ting er materielle og mekaniske, og at ulike aspekter ved virkeligheten, som hittil ikke har blitt regnet med innenfor rammene av teknologisk singularitet og kunstig intelligens, kan være slike.

NEVROVITENSKAP

Mens den klassiske fysikk og astrofysikk har gjennomgått dyptgående og verdensomskakende forandringer, skjer det nå paradigmatisk omveltninger på et annet felt, innenfor nevrovitenskapen.

Kunstig intelligens (KI) er i virkeligheten basert på en svært unøyaktig, ja, et nesten helt feilaktig bilde av mennesket og dets natur. Kunstig intelligens er utarbeidet på grunnlag av andre verdivurderinger som utgår fra behovet for rikdom, makt og kontroll. Sannhet har ikke vært det primære motivet, selv om mange KI-forskere tror på sannheten ut fra egne premisser.

BRUK DET, ELLER MIST DET!

Av en rekke forbløffende oppdagelser skal vi nå rette blikket mot en av dem. Da vil vi straks se feilslutningen til de enkle KI-modellene når det gjelder menneskets hjerne.

For hjernen vår er mye mer kompleks og sofistikert enn disse forskerne noen gang har forestilt seg.

Den sentrale oppdagelsen i dagens hjerneforskning er nevroplastisitet. Det dreier seg om den måten som bevisstheten preger sin tilstedeværelse inn i den fysiske materien, og ikke motsatt, slik materialistiske og reduksjonistiske vitenskapsfolk hittil har trodd. Hjernedelene fulle utvikling avhenger av vår egen indre aktivitet, særlig prefrontal cortex. Synapsene – forbindelsen mellom nevronene eller hjernecellene – er ikke fastkoblet, og de kan modifiseres. Derfor heter den tekniske termen for nevroplastisitet «synaptisk plastisitet».

Hjernen forandrer sine synapser *når* du lærer eller husker noe nytt, og nevroforskere har utviklet uttrykket «Cells that fire together, wire together».¹ Utfra denne innsikten gir forskerne følgende råd: «Bruk det, eller mist det». Og «det» som de refererer til, er oppdagelsen av de nye nerveforbindelsene som oppstår som et nytt fysisk grunnlag når ny atferd og nye vaner innlæres.

SELVOPPFYLLENDE PROFETI

Vi kan koble om hjernen vår på to ulike måter; enten konkret gjennom handling eller imaginært gjennom aktiv forestilling. Og det er ekstremt viktig å være oppmerksom på at hjernen *ikke* skiller mellom disse to ulike handlingssettene. Det er denne oppdagelsen som har gitt det vitenskapelige grunnlaget for mental trening og er «hemmeligheten» til individer som har høy ytelse, for eksempel olympiske mestre.

Mental trening innebærer at man *ser for seg* det ønskede resultatet av en aktivitet. Visualiseringen fører til at hjernen begynner å koble om, slik at man sakte men sikkert opparbeider de forbindelsene i hjernen som gjør at man *kan utføre* det man har satt seg fore. Hvis vi gjør den mentale treningen konsekvent, særlig hvis vi også legger inn følelser, vil våre forestillinger bli en slags selvoppfyllende profeti. Det *vil* skje!

En slik hjerneforskning er nyttig på mange nivåer. Den kan hjelpe oss til å bryte vaner og til å forstå den dype og

.....

1 OA. Dette uttrykket, som er basert på Donald Hebbs teori (*The Organization of Behavior*; 1949), lar seg vanskelig oversette, og den engelske termen blir også brukt i norske tekster om nevrovitenskap, ofte står det da «Neurons that fire together ...»

praktiske verdien av meditasjon, konsentrasjon, ferdighetsøvelser osv.

ÅTTE UKER

Innenfor en annen forskning som støtter nevroplastisitet og også psyko-nevro-immunologi, har hjerneforskere påvist at hjernen vil forandre seg i løpet av åtte uker med mindfulness-basert stressreduksjonstrening. Det skjer en forlengelse av telomerene, noe man også forbinder med en bremsing av aldringsprosessen. En slik praksis fører til en fortykning av amygdala-delen av det limbiske system, og derved reduseres den emosjonelle reaktiviteten i mennesket. Mindfulness-treningen fortykker også deler av hjernen som fremmer ro og klarhet, og den påvirker aktivt kroppens genuttrykk i positiv retning, i tillegg til å skape nye nervebaner.

KAN ØDELEGGE FOR KI

Det er interessant hvor vanskelig det er å finne diskusjoner om nevroplastisitet i litteraturen om kunstig intelligens. Det kan virke som om KI-ingeniørene ubevisst er klar over at kunnskapen om nevroplastisitet kan ødelegge antakelsene bak maskinene som de lager. I stedet velger de å fokusere på selve programvaren (software) og ikke maskinvaren (hardware) til KI. Maskinlæring, dyp læring og evolusjonære eller genetiske algoritmer er substituttversjoner av menneskesinnet som de benytter for å forme maskinens hjerne. Men det er jammen et utrolig dårlig substitutt!

ÅNDELIGE «FOTAVTRYKK»

Nevrovitenskapen bidrar med noe som er enda mer dyptgående, særlig i denne epoken med kunstig intelligens. Den bidrar med å gi oss empiriske bevis for menneskeåndens eksistens. Hjernens anatomi og fysiologi er det åndeliges «fotavtrykk» i vår fysiske verden.

I denne forbindelsen er det interessant at Rudolf Steiner²

.....

2 Den 8. april 1911 holdt Rudolf Steiner et foredrag på den IV. Internasjonale filosofikongressen i Bologna, Italia; *The Psychological Bases and the Epistemological Framework of Theosophy* (Teosofiens psykologiske grunnlag og erkjennelsesteoretiske posisjon). Her het det at teosofien – eller antroposofien – kan gjøre det «teoretisk forståelig at menneskets vesenskjerne har en tilværelse som er uavhengig av den fysiske organismen». Steiner påpekte at menneskets

Nicanor Perlas på New Zealand, 2014.
Han er hovedgjest under STEINERUKA 2018.

flere ganger påpekte at bevisstheten påvirker hjernen. Dette var mange tiår før nevroplastisiteten ble oppdaget. Dagens nevrovitenskap fantes ikke på hans tid, men Steiner kunne iaktta dette gjennom sin utviklede evne til å se oversanselige prosesser. I dag har forskere bekreftet at bevisstheten preger seg inn i menneskehjernen.

FIRE HOVEDDELER

Nevrovitenskapen har også oppdaget at menneskehjernen har en firfoldig anatomi. De fire hoveddelene i hjernen er ifølge hjerneforskningen: hjernestamme (reptilhjernen), limbisk (emosjonell eller musehjernen), neocortex (apehjernen) og prefrontal cortex (den utøvende hjernen). Det interessante her er at disse fire delene viser den evolusjonære rekken av funksjoner i menneskehjernen, og de står i forbindelse med de sosiale, identitets- og spirituelle prosessene som foregår i mennesket. Reptilhjernen er viet til fysisk overlevelse, den limbiske eller emosjonelle hjernen til sosial tilknytning (fellesskap), neocortex er rettet mot å utvikle en følelse av identitet som er forbundet med bearbeidelsen av tanker, minner og forestillinger, og den utøvende hjernen er viet til menneskeånden.

FYSISK UDØDELIGHET

Transhumanistene bekymrer seg ikke for at menneskeheten kan bli utslattet. Sergey Brin, medgrunnlegger av Google, uttrykker for eksempel at han lengter etter den dagen han vil oppnå fysisk udødelighet ved å overføre sin bevissthet til en maskin, eller rettere sagt, til en kunstig, super-intelligent maskin. Til dette har han å si: «Hvis du hadde hele verdens informasjon koblet direkte til hjernen, eller en kunstig hjerne som er smartere enn din hjerne, da ville du vært bedre stilt.»

Deres utgangspunkt er å se mennesket som ufullkomment. Mennesker er sykelige, svake, ikke altfor intelligente, og de er utsatt for å dø. Skapelsen av kunstig superintelligens (KSI), ser de som det neste stadiet av en gunstig utvikling,

.....
høyere selv fremkaller jeg-bevisstheten ved å «speile» seg i hjernen og kroppen. Kilde: Harald Haakstad, *AiN* 1-2011.

gjennom å fremme en mer perfekt art ut fra det materialistiske verdensbildet. De streber etter å gi mennesket super-helse, super-styrke, super-intelligens og fysisk udødelighet. Det er derfor transhumanister skynder på utviklingen av kunstig superintelligens.

Transhumanismens paradigme, som driver frem KSI, er som keiserens nye klær. Dens versjon av menneskelig virkelighet er ikke annet enn en karikatur av hva det betyr å være *sant* menneskelig. KSI er et resultat av ensidig materialisme. Likevel blir mange tiltrukket av denne farlige, og i sin ytterste konsekvens fatale illusjonen. Transhumanismen er sirenesangen som kaller mennesket til utsluttelse.

VIDERE LESNING:

Transhumanism: 5 characteristics of the contemporary race against death, Miriam Diez Bosch, www.Aletheia.org.
Prefrontal Cortex, Matthew Dahlitz, www.neuropsychotherapist.com

Teksten er oversatt til norsk av Rigmor Haugen Jensen, og er bearbeidet for publisering av redaksjonen.

Å følge bevissthetens vandringer

STEINERUKEKUNSTNER HILMAR FREDRIKSEN I SAMTALE MED BERIT FRØSETH

Kommunikasjonsstykke er tittelen på Hilmar Fredriksens kunstobjekt på forsiden av dette tidsskriftet. Verket er del av en performance: En mann skyver en vogn på hjul foran seg. Han bærer speilglassbriller som bare reflekterer omgivelsene, og vognen ligner en stol eller en kiste, som er formet etter menneskets kropp. Vi aner at noen sitter fengslet i den, som ser verden gjennom en tynn spalte. Inntrykket er både stilrent og spøkelsesaktig. Er dette et tegn i tiden, en dystopi?

Jeg bearbeider alltid samtiden i min kunst, men den kreative prosessen begynner med en intuisjon, et innfall. Hvis verket er bra, kan jeg gi det en mening og se hva det betyr. Senere er det kunsthistorikerne som plasserer det inn i en kunstretning. Kunstneren Sol LeWitt uttrykte en gang at kunstnere er mer mystikere enn rasjonalister. Da jeg gjorde «Kommunikasjonsstykke» i 1979, var jeg inspirert av konseptkunsten. I blant kan betrakteren forstå verket bedre enn kunstneren. Audun Eckhoff har sett et slektskap med Samuel Becketts verden: To mennesker som ikke har så mye felles, men er avhengige av hverandre og ikke kommer fram uten den andres hjelp. Den ene er en grubler, mer innadvendt, den andre er mer overfladisk, utadvendt.

Du arbeider med et flertall uttrykk; skulptur, veggobjekt og maleri, installasjon og performance. Hver dag gjør du også notater i en skissebok, og gjennom 30 år har den store serien med abstrakte malerier – som du kaller *Kartoteket* – vokst fram: Gule prikker som avtegner seg mot kullsvart bunn, et uendelighetstegn innskrevet i en oval, og et par briller som svever fritt i det hvite rommet. Blad, dråper,

stråler i samtale med bokstaver og linjer. Symmetriske og speilvendte. Maleriene fremkaller ofte uventede optiske fenomen, bisarre, humoristiske visuelle uttrykk, men også ro og harmoni. Du regnes ofte som minimalist og konseptkunstner, men jeg ser jo et mer mangfoldig uttrykksfelt i dine arbeider. Hvordan definerer du selv det sentrale i ditt uttrykk?

Det å bruke et bredt spektrum med uttrykksformer speiler tiden vi lever i, og man ser det hos mange samtidskunstnere. For meg er det abstrakte uttrykket mest naturlig, men det er ikke utenkelig, jeg forsøker å unngå bevisste valg. «Kartoteket» ble gjort som min egen minnebank for å følge bevissthetens vandringer. Jeg er ikke ekspressiv, maleriene handler om seg selv, det er billedspråket, formuleringene, som er interessante.

Tema som går igjen i mine bilder er undersøkinger av rene fargefenomen, Yantra og symboler. Yantra er metafysiske diagram, ikonografiske framstillinger av Tantra Yoga, der farge og form uttrykker guddommelige prinsipper, den verden der tid og rom opphører og alt kan oppleves samtidig. Men farge og form som inspirerer spirituelt, kan også oppstå i et veiskilt eller en reklame. Jeg henter idéer både fra det hellige og det profane og opplever stilartene som fargene i en palett. Jeg har ikke et kunstnerisk program, men velger det uttrykket som korresponderer med det som kommer til meg, og som jeg «finner» i øyeblikket.

Minimalismen arbeider med reduksjon, søker intet, for å komme fram til det som ikke representerer noe eller som man kjenner igjen. I dine bilder opplever jeg øyeblikket mellom det som åpner seg og det som ordner seg i faste former. Det skapes et rom, der den rasjonelle tenkningen

Hilmar Fredriksen er Steinerukas billedkunstner og stiller ut i Mikaelkirken 23.-30. september. Se program side 66. På 1990-tallet samarbeidet Hilmar Fredriksen med Torger Holtsmark og Harald M. Anthonsen om en utstilling som viste forskjellige lys- og fargefenomener.

opphører. Dette gir assosiasjoner til buddhismens «glimt av opplysning» – det som oppstår i mellomrommet, der noe uventet kan komme inn.

Ja, dette er et aspekt ved kunsten som er viktig for meg; det å skape denne uventede inngangen i den skapende prosessen, en aha-opplevelse! Jeg holder på med zen-meditasjon, og dette er en måte å unngå tanken på, komme fram til det som finnes der *før* begrepet. Uten dette elementet av overrasking er det egentlig ikke noe poeng i å forsøke å skape noe. I meditasjonen er jeg egentlig mest nærværende, når jeg minst nærværende. I det øyeblikk når man «mister seg selv», kommer også humoren inn.

Du lever mye i tankens verden, i det mentale. På den andre siden arbeider du håndgripelig og nøkternt. Det jeg opplever er en blanding av symbolisme og konkret kunst med fokus på ren materialvirkning. Bildene skaper et bredt assosiasjonsrom, som inneholder noe personlig og samtidig universelt, og derfor også noe paradoksalt. Du har uttrykt en interesse for vitenskap, religion og åndelighet. Hvordan kom du fram til den åndelige kilden i din kunst?

Jeg begynte å studere teosofi og boken *Thoughtforms*, som er skrevet av C. W. Leadbeater og Annie Besant, og reiste til Madras i India, der teosofene har sitt senter, for å lese boken i original. Leadbeater utviklet en åndelig, psykologisk fargefilosofi som inspirerte de abstrakte modernistene i begynnelsen av forrige århundre. I likhet med noen av disse har jeg også interessert meg for synestesi, sammenhengen mellom farge og lyd. Jeg tiltales og inspireres av Yantra, fordi det handler om en reduksjon, om ren farge og form. Det er ikke utflytende, det ligger heller ikke noe patos i det, her ser man noe universelt, og

dette føles mer interessant enn min egen person. I zen er jeg nedtonet, selvforglemmende. Jegets betydning i vår kultur har overlevd seg selv. I dag er det *vi* som får større betydning.

Hvordan er ditt forhold til Rudolf Steiners kunstimпульs?

Steiner er interessant, antroposofene er våkne for filosofiske spørsmål, og jeg har respekt for Goethes fargelære. Allerede som 15-åring hørte jeg et foredrag om Steiners reinkarnasjonstanke. Men jeg er også kritisk. Antroposofene strever med å fornye impulsen, Steiners forklaringer virker arkaiske i dag, kunsten har stivnet i en form, den er «forsteinet». Den er også for høytidelig og eterisk svevende. Steiner arbeidet med et uttrykk som er flytende, og han var imot skarpe former.

For meg er farge og form ulike fenomen, og jeg bruker dekkfarge eller gouache fordi denne teknikken ivaretar fargepigmentet og gir fargen en spesiell kvalitet. Jeg krever stor eksakthet av formen. Steiners tavletegninger på den andre siden er lysende eksempel på at billedkunsten representerer en annen måte å tenke på. Man må komme over det stadiet der man skal gjøre fine tegninger, og her ser vi en måte å visualisere noe på en fri kunstnerisk måte.

Steiners foredrag med tavletegningene har blitt sammen-

Mennesket i pedagogikken

AV FRODE BARKVED

Og dette var hemmeligheten ved hans kolossale *nærvær* i timene, ved den merkelige intensiteten i den måten han var *tilstede* på: han hadde hele sitt liv med seg i alt han sa og gjorde.

Jens Bjørneboe

I sitatet over beskriver Bjørneboe en av sine gamle lærere, som gjorde et sterkt inntrykk på ham, fordi «vi merket mennesket i ham». Han «ga seg helt hen i timene» og det var «hans pasjon, hans forbannelse og hans lykke å være lærer (...). Han visste at det er en alvorlig historie å være menneske, og dette alvoret følte vi. Det gjorde godt.»

MENNESKE MØTER MENNESKE

Når barn og ungdom får oppleve en slik lærer, skriver Bjørneboe, kan det «femten år senere bli til næring for elevene». Undervisningen oppstår i møte mellom mennesker. Dette *noe* tar form og det holder mye lenger enn alle mulige kortsiktige og uttenkte måloppnåelser; det blir til en nistepakke for en lengre livsvandring enn resultatene på neste PISA-måling. Bjørneboe kaller det *oppdragelse*, men presiserer at «å oppdra noen, kan man bare gjøre av kjærlighet».

Til grunn for Bjørneboes betraktning ligger en bestemt tilnærming til hva et menneske er. I en tale til russeren i 1959 sa Bjørneboe at det egentlige mennesket er usynlig, og fortsatte: «Slik som en hel ek er til stede i et ekefrø, slik er det mennesket vi skal bli til, til stede omkring oss. Vi kan ikke se det, kan ikke måle det, kan ikke veie det. Det står ikke i folkeregisteret, men det er der.» Dette usynlige iboende potensialet som mennesket bærer med seg, unndrar seg som regel dagsbevisstheten, men det er like fullt til stede som livsintensjon og utviklingskraft. Eller som når

skuespilleren Liv Ullmann refererer til Søren Kierkegaards ytring: «Vi er født med forseglede ordre», og hun legger til: «Vi kan leve som om vi ikke vet hvorfor vi er her, for så plutselig å forstå det. Det handler om å gå en livsvei, om å søke og kanskje avdekke, skritt for skritt, tegn for tegn, hvorfor akkurat du er her».

Når Bjørneboe skriver at elevene «merket mennesket» i læreren, er det nettopp dette han sikter til. At når mennesket i læreren henvender seg til mennesket i eleven, da møtes to imponderable dimensjoner. Frukten av møtet er at eleven styrkes i sin vilje til å forbinde seg med verden, fordi dens utviklingspotensial blir tiltalt.

PRODUKT AV FUNKSJONER

Så kan man spørre om et slikt spirituelt fundert menneskebilde fremdeles er aktuelt. Er ikke begrepet «iboende» passé for lenge siden? Å snakke om noe *essensielt* menneskelig er vel bare en *konstruksjon*? Moralfilosofen Peter Singer avviser eksistensen av «noe iboende» i mennesket, og han kaller den tradisjonelle oppfatningen av menneskeverdet som «en kollaps i et totusen år gammelt moralsystem». En av transhumanismens pionerer, robotikkprofessoren Rodney Brooks hevder at «mennesket er ikke noe spesielt, vi er som andre dyr eller maskiner. Vi er maskiner som våre ektefeller, våre barn og våre hunder. Og nå bygger vi maskiner som vil matche oss og forbigå oss. Motstand er nytteløst.»

Ideen om at mennesket er en maskin ble introdusert av legen Julien Offray de La Mettrie i 1748. I verket *L'homme machine* hevder han at alle tanker er produkt av kroppens funksjoner, kraften til å tenke, føle og handle utgår fra materien. Det var mildt sagt ikke en del av den tidens mainstream-tenkning, tvert imot, og han måtte flykte både fra Frankrike og Holland før han ble beskyttet av Fredrik den store og fikk en stilling ved det

Skolen i Athen. Rafael 1509-1510.

prøyssiske vitenskapsakademiet. Men i dag er det ikke noe oppsiktsvekkende ved La Mettries postulat, snarere er det hyperaktuelt, fordi det som den digitale revolusjonen har ført med seg, preger ikke bare våre måter å *være* mennesker på, men genererer også spørsmålet: *Hva* er mennesket? Svaret på dette spørsmålet får virkninger på alle livsområder, også pedagogikken.

REDUSERES

Dersom man går ut i fra at mennesket er et produkt av en langvarig genetisk evolusjon og samtidig legger genene diktatorisk makt over våre liv, da vil ikke bare våre kropp, men også våre livsanskuelser, språk, selvoppfatninger, kulturverdier, kunstneriske frembringelser osv. være underlagt den samme determinismen. Det vi opplever som bevissthet og selvbevissthet, for ikke å snakke om frihet, vil da kunne reduseres til «atferden til en gedigen ansamling nerveceller og deres assosierte molekyler», som biologen Francis Crick uttrykker det, og med tillegget: «Du er ikke noe annet enn en pakke nevroner».

Denne menneskeoppfatning passer som hånd i hanske med en «økonomisk-teknologisk» pedagogisk posisjon som tar utgangspunkt i at læringen skal forholde seg til næringslivets behov. For å kunne oppnå effektiv måloppnåelse, annammes mer eller mindre ukritisk det dataindustrien til enhver tid måtte ha å tilby av digitale

hjelpemidler. Også selve kunnskapsbegrepet skrumper inn til noe som kan telles og måles. Et «maskinelt» menneskebilde vil være opptatt av at skolen skal «levere», og den tiltrekkes av kunnskapens ytterside, kunnskap som varer, kunnskap som middel til å øke samfunnets økonomiske profitt.

EN USYNLIG DIMENSJON

Et annet menneskebilde som åpner opp for en ikke-reducerbar dimensjon i mennesket, gjerne kalt en «humanistisk posisjon», har en tilnærming som legger vekt på at menneskelige tilknytningsformer og erfaringer skal bevirke at det indre, ureducerbare mennesket kan utvikles og dannes. En slik innfallsvinkel vil ikke neglisjere den materielle siden av mennesket, men tvert om være fokusert på viktigheten av kroppslige erfaringer som grunnlag for at det Bjørneboe kalte «det usynlige» mennesket skal kunne erobre kroppen og verden, og utvikles optimalt. Det er nettopp her mennesket i pedagogikken kommer til syne, ved å stadig på ny hevde at barn og ungdom er avhengig av samvær med levende mennesker for å kunne utvikle seg. At det som mest optimalt stimulerer hjernens språksenter hos barn, er samtaler med voksne. At sansemessig omgang med verden i tidlig alder, legger grunnlaget for senere kognitive og mentale ferdigheter, mens tidlig bruk av digitale medier virker kontraproduktivt både i forhold til kognitiv utvikling

og evne til konsentrasjon. Kort sagt å prioritere den menneskelige faktoren i undervisningen fordi denne griper dypere og mer virksomt inn i både det kroppslige og det mentale som dannelses- og utviklingskraft.

NÆRVÆR - Å VÆRE TIL STEDE

En OECD-rapport fra 2015 konkluderte med at de landene som brukte minst IKT i undervisningen gjorde det best, også inkludert digitale ferdigheter, og de som brukte det mest, gjorde det dårligst. Dette er bare en liten del av en langt mer omfattende forskning som burde gjøre oss betenkte i forhold til den pågående digitaliseringen av undervisningen i barnehager og skoler. Kombinert med en økonomisk-teknologisk tenkning, vil digitaliseringen være

en trussel mot en menneskenær pedagogikk. Da vil den læreren Bjørneboe beskrev, med det kolossale *nærværet* i timene, den merkelige intensiteten og måten han var *til stede* på, forsvinne og erstattes av læreren som en lydig funksjonær som må rette seg etter samfunnets påbud og pålegg.

Kanskje mer enn noensinne vil en pedagogikk som ønsker å sette mennesket i sentrum, måtte gjøre modige valg som ikke nødvendigvis harmoniserer med den digitale trenden og samtidig holde levende spørsmålet om *hva* et menneske er.

Frode Barkved er skribent og høyskolelektor ved Steinerhøyskolen i Oslo. Hør ham 24. september på Sentralen i Oslo kl. 15.00. Se program side 66.

SPESIALTILBUD FOR DEG SOM BOR I NORGE

3 (2) UKERS OPPHOLD PÅ VIDAR REHAB (VIDARKLINIKEN) MED HENVISNING FRA LEGE

- Stressrelatert utmattelse/utbrenthet
- Cancerrehabilitering
- Kroniske sykdommer

OPPLEGG

Dagrehabilitering i 3 uker med overnatting og 2 ulike terapier om dagen (på hverdager).

- Sykepleier gir råd og undervisning i egenomsorg
- Annen lege kontakt etter avtale
- Kulturbidrag på ettermiddager og kvelder
- Store muligheter for turgåing/mosjon i det vakre nærmiljøet
- Tilgang til styrketreningsrom

Les mer på vår hjemmeside www.vidarrehab.se eller kontakt oss på:

Tel: +46 8 551 509 00

E-mail: rps@vidarrehab.se

TIDER HØSTEN 2018

- Uke 39–41
- Uke 43–45

PRAKTISK INFORMASJON

- Måltider og overnatting i enkeltrom inngår
- Ta med dine egne faste medisiner, samt privat tøy (tilgang til vaske-maskin på avdelingen)
- Alle terapier og ytre behandlinger foregår mellom 08:00 og 16:00
- Fra 16:00 til 08:00 er sykepleier kun tilgjengelig ved akutt sykdom

PRIS

- 3 uker: 28.000 kroner (SEK)
- 2 uker: 20.000 kroner (SEK)

Det finnes muligheter å søke støtte til deler av oppholdet hos FALK Norge: www.antroposofisk-legekunst.no

LJABRUSKOLEN SIKTER HØYT

Glede og mestring i det "store klasserommet"

AV ERIK LYKKE LUND

Hvert annet år pakker alle ved helsepedagogisk Steinerskole på Ljabru sekken og drar på en fire dagers tur til et fjellområde eller ut til kysten hvor det er leirsteder som er tilrettelagt for barn og ungdom med spesielle behov. Årets tur var lagt til Eidene, som ligger ytterst på Tjøme

i det univers hvor vår store naturlyriker Alf Larsen hentet inspirasjon fra.

Elevene på Ljabruskolen, Helsepedagogisk Rudolf Steiner-skole for barn med spesielle behov i Oslo, har like mye behov for naturkontakt og opplevelser i Guds frie natur som alle andre, og på Eidene som drives av Røde Kors, fikk elevene fra de yngste på 7 til de eldste på 22 år tilrettelagte aktiviteter for deres funksjonsnivå slik at alle fikk oppleve mestring og naturglede. Samspillet mellom sterke sanseopplevelser, mestring av ulike naturelementer, og det sosiale fellesskapet, skapte gode rammer hvor «learning by doing» ble et levende og virksomt pedagogisk begrep.

Jeg hadde den glede av å få følge tett ungdomsskoleelev Torkil og ta del i hans opplevelsereise i det store klasserommet denne uken på forsommeren i år. Han har som mange andre gutter i puberteten utfordringer med å finne seg til rette i trange klasserom under en vanlig skoledag.

Men ute ved havet og i den milde sjøbrisen falt han til ro og pustet fritt. Han gøyv løs på aktivitetene med både fokus og iver. Det å boltre seg i sjøelementet i forskjellige farkoster fra kano og kajakk til robåt og særlig i redningsbåten med putremotor, fikk fram godsmilet i øyekroken titt og ofte. På veien ned til stranden gjennom skogholtet møtte han spennende utfordringer gjennom balansestokker, klatrestativ og skyting med pil og bue. Og de delikate matrettene og disco på siste kveld gjorde susen! Torkil var siste mann ut av lokalet avslutningskvelden, etter å ha hørt på disco sammen med de store elevene, og gikk fornøyd ut

Ungdomsskoleelev Torkil på Eidene fritidssenter på Tjøme i Vestfold. Alle foto: Wenche Vaagland.

av lokalet etter ryddesjau og en helaften i musikkens tegn. På vei hjem, og i dagene etter leirskolen fikk jeg oppleve hvor høyt pilen hadde blitt skutt. Torkil var blitt til et strålende vesen. Han sa på sin egen måte hvor betydningsfull denne turen hadde vært, med de treffende ordene: «Jeg vil snu og dra tilbake!»

Det er nok ikke siste gang han spenner buen og følger pilen på veien mot målet. De opplevelsene og erfaringene han fikk på Eidene, vil sette spor og betyr mye for ham på mange måter og bli til gylne minner som ikke blekner med tiden. Noen strofer fra *Kveldsbønn* av Alf Larsen kan illustrere den naturstemning som møtte oss i dette vakre

Aktivitetssløypen med pil og bueskyting var et eksempel på de mange høydepunktene på turen.

kystlandskapet ved Verdens Ende:

O Gud, hav takk for lys og luft,
for søndenvind og blomsterduft.
Vær priset for de skjønne skjær
og for det gode solgangsvær,
for måkeskrik og måkeegg,
for solgul lønn og snehvit hegg,
for jordens nye drakt hver vår,
for alle livets år!

Den gleden, hengivenheten og takknemligheten som spesielt Torkil viste sammen med de andre elevene på Ljabruskolen på denne turen overgår alt jeg har opplevd i Steinerskolen tidligere. Våre elever blir våre læremestre og skjenker oss de største gaver.

Erik Lykke Lund arbeider ved Ljabruskolen, Helsepedagogisk Rudolf Steinerskole i Oslo for barn med spesielle behov.

JOSEFIN WINTHER,
STEINERSKOLEN PÅ SKJOLD:

Musikkterapi som bærende fellesskap

AV SISSEL JENSETH

– Helsepedagogisk videregående i Bergen er en av få skoler i sitt slag i Norge, forteller Josefin Winther. Hun har vært tilknyttet Steinerskolen på Skjold som musikkpedagog siden hun var 19. – Det var faren min som spurte meg. Han var en av fire som startet skolen. Da jeg kom dit, var skolen på vei inn i sin andre syvårsperiode. I dag er Josefin 32 år og en kjent musiker og låtskriver i tillegg til lærergjerningen.

– Begge foreldre mine har arbeidet innenfor antroposofiske virksomheter som helsepedagoger og med sosialterapi. I oppveksten var jeg elev ved Steinerskolen på Paradis. Samtidig holdt jeg på med musikk, prøvde og feilet. Og det var musikken som brakte meg til Skjoldskolen.

FRA ENKLE FORHOLD TIL BYGGESKIKKPRIS

Det videregående trinnet ved helsepedagogisk avdeling på Skjold startet opp i 1997 med to elever fra henholdsvis Helgeseter og Rostadheimen, samt to «rabagaster» som ikke fant seg til rette på vanlige skoler i Bergensområdet. Lærerne var Johan Albom, Willy Winther, og etter hvert Arild Pedersen og Stefan Fors. Det var svært enkle forhold de første årene. Skolen holdt til i en lavvo, et naust og en fjellhule som var sprengt ut av tyskerne under krigen ved Skjoldbukten. I samarbeid med 3RW Arkitekter ble skolen bygd ut med flere paviljonger, og i 2008 fikk den Bergen Arkitektforening Byggherrepris. Skolen har i dag 27 elever og 14 medarbeider.

ANNERLEDES PEDAGOGIKK

– Pedagogikken er temmelig ulik fra den vanlige skolen,

forteller Josefin. Mange av elevene som kommer hit er ungdommer som av ulike grunner ikke finner seg til rette eller kan nyttiggjøre seg det tradisjonelle videregående opplæringstilbudet. De bærer med seg ulike «merkelapper» som autisme, angst, depresjon, psykisk utviklingshemning eller annet. Undervisningen er praktisk-kunstnerisk og prosjektbasert og foregår i fem ulike verksteder: betong, tre, kunst, metall og musikk. Vi sier at elevene *er* vår læreplan. Hver elev får sin egen individuelle opplæringsplan. Elevene blir utrolig glade i skolen sin, og de fleste vil ikke slutte når årene er forbi.

– Både pedagogikkens form og innhold er et resultat av de menneskene som har drevet skolen. Og den er i kontinuerlig utvikling. Det handler om erfaring, kombinert med elevenes behov og den enkelte lærers mot, sier Josefin. – Som lærer trenger du øvelse, erfaring og indre sikkerhet for å vite *hva* som er det rette å gjøre i hver enkelt situasjon. Det betyr at du må vite hvem du er, og hva står du for. Hvilke holdninger du har. For terapi handler om å kunne gå inn i situasjonen, løse opp og være til stede skapende. Bare da kan samhandling foregå. Samtidig er det lov å gjøre feil. Å ha friheten til å prøve ut. Bare slik unngår vi at skolen blir en fastlåst institusjon, understreker hun.

Hver morgen starter med en sirkel. Først sitter de stille sammen. Slik kan alle legge av seg kavet fra natten. Kanskje har skolen måtte ringe og hjelpe noen elever å komme dit denne dagen. I sirkelen oppstår den nødvendige roen. De kan summe seg før skoledagen begynner. Etter stillheten, begynner noen å dele. Det kan være en sinnstilstand, noe vanskelig, en bekymring eller betraktning, noen filosofiske tanker, kanskje glede, ja, hva som helst. Det gir mulighet til å «bli sett». Det er en øvelse i å våge å bli synlige for hverandre.

Bandet fra Steinerskolen på Skjold spilte under åpningen av Steineruka 2017 på Vippa i Oslo.
Foto: Tinken Laurantz.

MUSIKKUNDERVISNINGEN - ET TOG

– I musikkundervisningen blander vi pedagogikk og terapi. Hovedvekten legges på å skape et fellesskap som bærer oss, sier Josefin. – Selve undervisningen er i stadig utvikling. Skal jeg karakterisere dens form og innhold, kan jeg si at det er «et tog» som alltid går. Og det er aldri for sent å stige ombord og bli med toget, som hele tiden er i fart. Vi lager musikk og rytmer som bærer oss fremover. Slik sett står musikken i en særstilling sammenlignet med de andre fagene og verkstedene på skolen. For i musikken er vi helt avhengig av hverandre, av samhandling. Det er den stor utfordringen. Men også der det er mest potent. Et samspill er noe man utsetter seg for og er omgitt av. Man kommer inn i noe som *er* virksomt. Som man kan *gi* seg hen til. Et slikt bærende fellesskap blir noe *mer* enn det du kommer med. Her blir du *båret* samtidig som du selv er med og *bærer*. I kraft av den du er. Dynamikken i musikken er en kraft i seg selv. I det musikalske rommet er det også lov å prøve seg frem og feile – å våge eller å feige ut – du kommer med de evnene du har. Musikken og fellesskapet virker inn på individet, som igjen virker tilbake på fellesskapet.

TAR STEGET OMBORD

– Det kan for eksempel være en elev som etter en trøblete oppvekst kommer til skolen med en fundamental utrygghet i seg. Som tror at ingen vil ham vel. Eleven stikker stadig av fra skolen, vil ikke gå inn i musikkhuset, men blir ståen-

de på utsiden. Slik går hele det første året. Neste år beveger han seg forsiktig inn for så å gå ut igjen. Men sakte men sikkert oppfatter han hva de andre strever med der inne. Ser de ulike instrumentene, lydene som han hører. Først i det tredje skoleåret erobres det geografiske rommet og han kommer helt inn. Setter seg ved trommesettet, prøver noen slag. Etter hvert begynner han å musisere ut fra seg selv. Da kommer de andre ham i møte. Han har tatt steget og blitt med toget, sammen med de andre. Det er en utrolig opplevelse når dette skjer.

Josefin stopper opp og tenker etter. – Hva det har lært meg? At utålmodigheten min både er et problem og min viktigste ressurs. Når eleven ikke deltar og tilsynelatende ingenting skjer, foregår det allikevel pedagogikk. Det er vanskelig å fatte, men det er i de lange periodene at de virkelige bevegelsene skjer. Da gjelder det å holde tilbake og vente på de små skrittene som eleven tar. Tid er ikke kjedelig. Nok tid skaper tillit.

LÆRINGSREISEN

– Som lærer ved skolen gir vi elevene mulighet til å mestre noe og få innsikt i ulike håndverk. Det handler om å leve seg inn i elevens behov og skape relasjoner. Fra meg til deg. At eleven kjenner seg elsket. Fortsatt ligger det begrensninger i relasjonen, men etter hvert kan et mer likeverdig forhold oppstå. Når læreren ikke lenger bare er den som bærer eller gir, men som også kan hvile i det som pågår i samspillet. Dette siste nivået er ikke et faglig mandat, og vi kan heller ikke tvinge det frem. Men man vet det når det oppstår. Og man kan legge til rette for at det er mulig, sier Josefin.

– Tiden på skolen kan bidra til en indre utvikling hos elevene. Læringsreisen starter med et «inntrykk» – møte med rommene, verkstedene, de andre. Mange er redde og har

Elevene i Tigerstaden i forbindelse med Steineruka. Foto: Josefin Winther.

lavt selybilde. Det handler om å lære seg selv å kjenne, komme inn i skolen og føle seg trygge i det som foregår. Derneft kan noe komme til «uttrykk». De har orientert seg og begynner å få en idé om det individuelle som kommer til syne gjennom håndverk, musikk og samhandling. De opparbeider seg kompetanse og indre sikkerhet. Hvis de to første fasene har forløpt som de skal, er det mulig at det kan oppstå et «avtrykk». At eleven kjenner at det er bruk for *meg* og det som *jeg* har å komme med. De kan dermed sette *sitt* avtrykk i verden.

DA PAPPA DØDE

Josefin forteller at da faren hennes plutselig døde i 2014, klarte hun ikke begripe det. Det gikk lang tid hvor hun

prøvde å fortelle det til seg selv, men hun ville ikke innse det. Først en morgen utpå høsten, var det som hun våknet opp til det som var skjedd. Da forstod hun det. – Det var helt fryktelig, og jeg ble veldig redd. Redd for at de tingene som pappa hadde bygget opp skulle forvitte. Der og da bestemte jeg meg for å ta vare på arven hans så godt jeg kan, å sørge for at skolen fortsetter å være et sånt sted som den har vært inntil nå.

STUDIE OG LEDELSEARBEID

– Med min bakgrunn som musikkartist og låtskriver, har utgangspunktet og hovedfokus vært musikkfaget på skolen. Det har jeg utviklet sammen med de andre kollegaene. Da jeg kom til skolen var jeg først og fremst en instruktør som

Josefin Winther fortalte om musikkterapi som bærende fellesskap under Sosialterapeutisk Forbunds fagdager på Sundvolden 2018.

To av byggene på Steinerskolen på Skjold i Bergen.
Foto: Sissel Jenseth

lærte ungdommene å uttrykke seg gjennom rytmiske instrumenter og spille låter i band. Etter hvert er jeg blitt pedagog og terapeut, og har fått innblikk i steinerpedagogikken. Det er et stadig pågående studie- og utviklingsarbeid. Akkurat nå studerer jeg pedagogikk og elevkunnskap ved Steinerhøyskolen i Oslo, og jeg har tatt en master i historie. Jeg har også involvert meg mer i ledelsesarbeidet ved Steinerskolen og er med i flere mandatgrupper. I tillegg er jeg engasjert som rådsmedlem i Steinerskoleforbundet og bistår med administrativt arbeid i forhold til myndighetene.

Sissel Jenseth er skribent og daglig leder i Dialogos medie- og ressurscenter.

ANNE-KARIN:

Om arbeidet mitt på Hogganvik

Jeg heter Anne-Karin Offerdal, og er født 18. november 1951, og er ifra Bergen. Jeg har to søstre som bor i Åsane i Bergen.

Jeg bodde på Vestlandsheimen i 18 år. Og da bodde Egil der også. Han traff jeg igjen når jeg kom til Hogganvik. Og så gikk jeg på Åsane Folkehøyskole, og to år på Gausdalen Videregående. Det var mens jeg bodde på Vestlandsheimen. Og så jobbet jeg på Midtbygda Sykehjem, der vasket jeg gulv. Men det var tungt arbeid, og jeg fikk dårlig rygg av det, så da måtte jeg slutte.

Nå har jeg bodd på Hogganvik i minst ti år. Først bodde jeg i Arne Garborg Hus sammen med Karin og Angela. Nå bor jeg i Lars Hertervig Hus, og det er sammen med Karin nå også.

Jeg jobbet i mange år i skogen om ettermiddagen, det var jeg som pleide å bruke den store kløyvemaskinen. Og Mats, han rakte meg kubbene som skulle kløyves, og la de ferdige bitene i trillebåren. Og Janchen la veden i sekker. Men nå har jeg begynt å ha litt roligere ettermiddager; Jeg jobber i Arne Garborg på mandag med Jantina. På tirsdager er jeg i Vevstuen, der har jeg vevd 17.-maisløyfer, men den renningen er ferdig nå.

På onsdager da har jeg hjemmedag og vasker rommet mitt. Og på torsdagsettermiddager har vi jo orkester. Og på fredagene er jeg i Christopher Bruun hus med Sabine. Men jeg pleier å begynne ettermiddagene med å gå på tur oppe i skogen. Jeg går opp med vedgruppen.

På formiddagene jobber jeg på Anna Hansen Hus og lager mat. Det er veldig koselig å lage mat med Kristine. Hun stresser ikke, og hun har blitt veldig flink i norsk. Om hun skal på møter eller på norskkurs, så skriver hun på en lapp til meg hva jeg skal gjøre. Og når hun kommer tilbake, så

Anne-Karin og Kristine i aksjon på kjøkkenet.

sjekker hun det jeg har gjort, og sier at det er bra. Og på lørdagene da er jeg i vaskekjelleren og stryker klær.

På fritiden pleier jeg å sitte og skrive brev. Det liker jeg. Jeg brevveksler med Hanne på Solborg og med Lille-Reidun som var her før, og med Caroline fra Tyskland som var praktikant her for noen år siden. Men 29. juni skal jeg på ferie til Bergen, og det gleder jeg meg til.

Anne-Karin Offerdal er beboer i Hogganvik Landsby.

Constances møte med en ugle

FORTALT TIL ELISABETH HUSEBØ

Jeg heter Constanze Lien, og jeg jobber i fjøset i Hogganvik Landsby.

På 17. mai i år opplevde jeg noe veldig spesielt; Klokken seks om morgenen gikk jeg ned bøkealléen for å hente kuene, slik at vi kunne melke dem. Da så jeg plutselig en liten kattugleunge som lå på veien! Jeg plukket den forsiktig opp. Den var så liten og søt og myk! Den klorte litt med klørne, men det gjorde ikke vondt – det bare kilte litt. Og så kikket den på meg med store runde øyne! Den skjønte nok at jeg ikke var farlig.

Så kom Zoren, og han tok bilder av meg med den lille fjærballen på armen. Etterpå la jeg ungen i grøften, slik at ingen kyr eller folk skulle trække på den, eller biler komme og kjøre over den.

Så hentet Zoren og jeg kuene, og når vi kom opp alléen med dem, så vi to små ugler til på veien! Dem la vi også i sikkerhet i veikanten.

Senere, etter flaggheisingen, gikk jeg ned i alleen igjen for å se etter dem. Da lå de ikke i grøften lenger, for moren, eller kanskje faren, det vet jeg ikke sikkert, hadde hentet dem opp til redet sitt. De var nok veldig glad for at jeg hadde reddet de små fra å bli trakkett på av kuene.

Constanze Lien er bebruar på i Hogganvik Landsby.

Et sjelelig-åndelig, individuellt menneskevesen som lever gjentatte ganger på jorden

AV CHRISTIAN EGGE

Artikkelen er hentet fra boken, Menneske først og fremst, av Christian Egge, Kagge forlag 2016. Teksten er noe bearbeidet i samråd med forfatteren.

EN FRISK KJERNE

I Camphill-bevegelsen arbeider man ut fra tanken at hvert menneske har en frisk kerne; det handler om hvert menneskes evige, åndelige individualitet. En utbredt tanke i dag er at mennesket, det enkelte individ, er et produkt av de to faktorene arv og miljø. Hos Rudolf Steiner, Karl König og Thomas Weihs fremkommer et annet bilde; de ser et sjelelig-åndelig, individuellt menneskevesen som lever gjentatte ganger på Jorden. Dette vesenet inkarnerer, «blir kjøtt», i et legeme som er biologisk og som formes av miljøet. Dessuten utsettes det for ytterligere kosmiske og karmiske, altså skjebnebestemte, krefter: Individualiteten formes av (minst) tre faktorer: arv (biologi), miljø (kultur, oppvekst) – og dessuten kosmiske og karmiske krefter. Bildet er altså komplekst. Ved en utviklingshemning er da noe i en eller flere av disse tre kreftene, eller forholdet mellom dem, i ulage. Men dette er et spørsmål om gradering; ingen mennesker er fullt ut harmoniske. Det normale er dessuten, for å si det med Steiner, kun konvensjoner.

MENNESKETS «EVIGE JEG»

For Rudolf Steiner er menneskets «evige jeg» så å si et faktum. For Karl König likeså. Til tanken om reinkarnasjon hører også begrepet karma, altså skjebnelovmessigheter i forbindelse med individualitetens gjentatte jordeliv. Begrepet skal her ikke oppfattes som straff eller belønning, ikke snevert moralsk, men som virkende, åndelige

krefter, slik vi har naturlover i den materielle verden. Reinkarnasjonen blir betraktet som noe helt igjennom positivt, selve mulighetsbetingelsen for menneskets utvikling.

Det spirituelle menneskebildet er kanskje det mest originale ved den antroposofiske bevegelsen sett utenfra. Vi har sett at König var lege – og spesielt opptatt av embryologi. Det var også hans nære medarbeider Thomas Weihs. Han har skrevet en bok om embryologi. Weihs drev dessuten med jordbruk og laget skulpturer. Som König foreleste han mye, både i London og på Camphill-seminaret. Han overtok rollen som leder for Camphill-bevegelsen etter König i 1957.

ET GUDDOMMELIG OPPHAV

Jonathan Stedall, mangeårig BBC-medarbeider, har laget flere filmer om Camphill-bevegelsen. Sammen med Weihs laget han filmen *In Defense of the Stork*. Her kommer det frem et perspektiv som kan belyse menneskebildet innen bevegelsen, der naturvitenskapelig kunnskap kompletteres med Steiners antroposofi og kristologi – eller som noen kanskje vil kalle det: mytologiske bilder.

I filmen forsøker Weihs å vise i hvilken sammenheng man kan se på menneskets konsepsjon, altså unnfangelsen. Han gjør det ved å relatere til skapelsesfortellingen i Bibelen: at Gud skapte mennesket i sitt bilde, og til Maria bebudelse. Dette er et stort kapittel for seg; men her vil vi kun se på Jesu unnfangelse som arketypisk for *alle* menneskers unnfangelse. Weihs tar opp det motsetningsfylte i at Jesus på den ene siden har Josef til far – hele stamtavlen beskrives – samtidig som det benektes at Josef er faren. Jesus er «unnfanger av Den Hellige Ånd», og han er «født av en jomfru». Den Hellige Ånd fremstilles i kunsten

som en due, for eksempel ved bebudelsen, ved Jordandåpen og andre hendelser i Bibelen. Her alluderer Weihs til bildet av storken. Han foreslår at vi kan se på hvert menneskes fødsel i en større totalitet – slik det blir fremstilt om Jesus: Et genetisk, biologisk aspekt båret av arvestrømmen fra mor og far – og i tillegg et annet, åndelig aspekt symbolisert ved Den Hellige

Ånd. Maria er altså befruktet av Josef og av Den Hellige Ånd. Slik får også arverekken i evangeliet mening.

Her kommer bildet av storken/duen inn – som en billedmessig forståelse av mennesket som åndsvesen. Ingen har noensinne trodd at storken kommer med barnet; det er et mytisk bilde

som viser én side av virkeligheten. Det handler om vårt immaterielle, guddommelige opphav. Weihs sier at slik som Maria mottok «barnet» fra Den Hellige Ånd, slik mottar enhver mor sitt barn! Fra et spirituelt synspunkt er hvert barn født gjennom en «jomfrufødsel». Dette er en utvidet forståelse av unnfangelsen, som naturligvis ... er en fysisk hendelse. Ser man på dette som «mytisk», så er myte og vitenskap komplementære historier. Og Jonathan Stedalls kommentar til dette var: *Myth is a fiction that gives us the truth*. Han henviser til at Steiner, Carl Gustav Jung, med flere ser det slik.

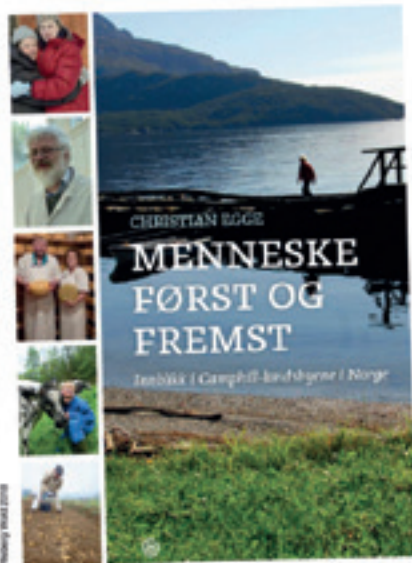
ÅNDELIG VITENSKAPELIGHET

Hos Karl König handler det hele tiden om mennesket som åndsvesen. Men ikke bare mennesket er ånd i Karl Königs øyne; hele naturen er ånd. Som leger var både König og Weihs naturvitere. En annen innfallsvinkel til virkelighetsforståelsen i bevegelsen er å se den i lyset av en viss filosofisk strøm, der en vitenskap gjør seg gjeldende som inkluderer en åndelig dimensjon.

Denne vitenskapen – som Rudolf Steiner for sin del betegnet som «åndsvitenskap» – fordrer en utvikling av «nye, indre sanseorganer» gjennom fordypning av tenkningen og en kontemplativ praksis. Mennesket blir så å si sitt eget «mikroskop» – for det oversanselige i det sanselige. En slik åndelig vitenskapelighet beskjeftiger seg med *alle* fenomener i naturen

Et rikere samfunn

Den flotte og inspirerende boka om Camphill-landsbyene i Norge fås kjøpt i landsbyene, hos sekretariatet og hos flere bokhandlere.

«Norge har mye å takke Camphillbevegelsen for. Jeg håper boken kan inspirere oss alle til å se at vi har et valg i hvordan vi møter mennesker med særskilte behov, og at samfunnet blir rikere dersom vi lar oss inspirere av deres klokskap og innsikt.»

Michael de Vibe,
Folkehelseinstituttet

Tlf 73 97 84 60 Epost: sekretariat@camphill.no www.camphill.no

og mennesket. Denne filosofiske strømmen går fra Platon og Aristoteles til Steiner og König. Derimellom går en rød tråd via nyplatonikerne, alkymister og mystikere, rosenkreutzerne, teologer, som Thomas Aquinas, for å nevne noen – og endelig tysk idealisme og Goethe.

SJELENS DELER; TANKE, FØLELSE OG VILJE

Det vesentlige ved alle disse tenkerne er at de hevder at det er mulig for mennesket å komme til sann innsikt i det immaterielle, åndelige aspektet ved alle «ting» i naturen («tingens idé»), enten det handler om vekster, dyr eller mennesker. Forenklet kan vi med Aristoteles si: Alt som befinner seg «over» det synlige mineralisk-fysiske: liv, fornemmelse, følelse og begjær, egenbevegelse og fornuft er uttrykk for det han i sin bok *Om sjelen* kaller for «sjel» eller «enteleki». Vi kan kalle disse ulike aspektene ved de levende organismene for «sjeleledd» eller «sjelens ulike deler».

I den grad vi snakker om dette i dag, kan vi henvise til de tre egenskapene tanke, følelse og vilje. Rudolf Steiner utvikler sine egne begreper for disse. Livskreftene (som han ikke legger inn under sjelebegrepet) kaller han for eksempel «eteriske krefter». Det som har med fornemmelse, følelse og begjær å gjøre, betegner han som «astralitet». «Jeg»-begrepet utvikler han i forbindelse med tenkningen/fornuften; da er vi inne på åndens område. Dette temaet behandler Steiner utførlig i sin bok *Teosofi*.

Å ERKJENNE VERDENS «INNERSIDE»

For Steiner er Johann Wolfgang von Goethe helt sentral. Temaet er stadig dette: Å overskride erkjennelsen av verdens og tingenes «ytterside», altså den materielle siden av virkeligheten – til å bli en erkjennelse av verdens – for øyet usynlige – «innerside». Det handler om en fordypning av tenkningen og fornuften og en utvidelse av vitenskapen, om å gå fra abstrakte begreper til en opplevelse av tingen(e)s vesen. Steiner sier ofte om dette at *tanken fortetter seg til indre bilder*.

Den sixtinske Madonna, utsnitt. Rafael 1513-1514.

Goethe mente at han gjorde nettopp dette gjennom årelange studier og utallige sanseiakttagelser av blant annet vekster. Ved en intensivering av tenkningen utviklet han – i Steiners språkbruk – en høyere, intuitiv bevissthet – eller en erkjennelsesevne som Goethe selv kalte «seende fornuft». Han går fra tenkning til «syn» på et høyere nivå. Han «skuer» plantenes enteleki; de skapende krefter som virker i alle vekster, som gir dem liv og form og så videre. Et annet begrep han bruker om dette er «typus».

Da vennene Friedrich von Schiller og Johann Wolfgang von Goethe diskuterte «ur-planten», plantenes oversanselige, immanente arketype eller typus, mente Schiller at «dette er jo bare en idé». Goethes svar var at i så fall så han denne ideen – like reelt som den fysiske manifestasjonen! Men man kommer til dette kun gjennom en intuitiv, meditativ eller kontemplativ aktivitet. Og dette må øves.

KONTEMPLATIV PRAKSIS

En slik kontemplativ praksis må ikke forstås som at man fjerner seg fra verdens fenomener. Tvert imot: Kontemplasjonen skjer gjennom den konkrete iakttagelsen

av naturprosessene og det utrettelige vitenskapelige arbeidet. *Enhver ny ting, riktig kontemplert, åpner opp et nytt iakttagelsesorgan i oss*, sier Goethe.

En slik praksis har særlig i antroposofiske sammenhenger blitt kalt goetheanisme. En slik goetheanistisk forskningsvei søker altså å være et komplement til det vi forstår som normalvitenskap. Denne forskningsveien har vært sentral i Camphill-bevegelsen og i steinerskolepedagogikken, antroposofisk medisin, biodynamisk landbruk m.m.

Med bakgrunn i en slik spirituell virkelighetsforståelse – i tråd med Goethes forskning og Steiners antroposofi –

sier Thomas Weihs at vi har en annen og særdeles viktig oppgave hvis vi vil skape et menneskelig samfunn: å forandre, å transformere oss selv. En slik form for selvutvikling må komme innenfra; den krever aktivt initiativ av individet. Det er en overskuddsaktivitet! Og den vil, for å forfølge Weihs' tankegang, føre til et mye større, mer nyansert og ydmykt syn blant annet på mennesker med funksjonshemninger enn det som er gjengs i dag. Den befordre det vi kan kalle et vesensmøte mellom «friske kjerner».

Christian Egge er forfatter, lærer, foredrags- og kursholder, konferanse- og seminararrangør.

LANDSBYENE MED PLESS FOR ALLE

Malvikvegen 1333

Camphill-landsbyene er integrerte levesteder hvor mennesker med ulike behov for bistand bor side om side med omsorgspersoner i en levende og aktiv landsby.

Hier er alle sysselsatt med fellesskapets mange oppgaver; håndverk, jordbruk, matlaging og hushold. Det legges vekt på nærhet til natur og mennesker, og opplæringen i dagliglivets mange gjøremål gir verdifull erfaring videre. Samtidig dekker arbeidet reelle behov i landsbyen.

Livet i fellesskap, arbeid, hverdag og fest danner grunnlag for et spennende og utfordrende miljø. I landsbyene pleies også et variert kulturliv med teater, sang, musikk, høytidsfeiring og utflukter.

Nye medarbeidere tilbys introduksjonskurs i landsbylivet og antroposofi, samt fireårig deltids Bachelorutdanning i helsepedagogikk og sosialterapi.

Camphill Norge består av landsbyene Hogganvik, Jøssåsen, Rotvoll, Solborg, Vidaråsen og Vallersund Gård.

I Vallersund ligger også FRAMskolen som er et folkehøyskolelignende tilbud for deg mellom 18 og 25 år som lever med utviklingshemming.

Velkommen – vi har ledige plasser!

CAMPBILL LANDSBYSTIFTELSE
Malvikvegen 1333, 7550 Hommelvik
Telefon 73 97 84 60
Epost: sekretariat@camphill.no
www.camphill.no

OTTO STEENFELDT-FOSS,
TIDLIGERE STATENS OVERLEGE I PSYKIATRI

Et landsbylignende fellesskap i hvert fylke

AV RIGMOR SKÅLHOLT

Jøssåsen Landsby i Malvik ble startet i mai 1978. Men hva var det som lå bak i historiens kulisser, og som sørget for etablering av Camphill i Trøndelag for 40 år siden?

TO HENVENDELSER

Fra 1973 begynte det fra flere hold å komme spørsmål til Vidaråsen om landsbyetablering i Trøndelag. Henvendelsene kulminerte i to brev som dukket opp i 1976. Det ene brevet til Vidaråsen kom fra Norsk forbund for Psykisk utviklingshemmede (NFPU). Det var skrevet på vegne av mange hundre pårørende i Nord- og Sør-Trøndelag, og undertegnet av NFPU's leder Ruth Hegland. De ønsket landsby i Trøndelag!

Samme år kom det et brev til fylkeslegen i Sør-Trøndelag, undertegnet av statens overlege i psykiatri, Otto Steinfeldt-Foss. I følge Randi Normann Waage, som den gang var konsulent hos fylkeslege Willumsen i Trondheim, ble dette brevet lest på morgenmøtet hos fylkeslegen. Brevet som var adressert til alle landets fylkesleger, inneholdt en anmodning til fylkene om å etablere landsbylignende fellesskap.

VI KOMMER!

Randi Normann, som hadde gitt husrom til dr. Margit Engel da hun praktiserte på Gaustad psykiatriske sykehus, kjente godt til Vidaråsen der Margit Engel var en av grunnleggerne. Og for å gjøre en lang historie kort, Vidaråsen svarte NFPU: «Vi kommer hvis dere finner et egnet sted!»

Det var Randi Normann og Kjell Moxness som fikk i

oppgave, på vegne av fylkeslegen og NFPU, å reise rundt til de ulike kommunene i Sør-Trøndelag for å finne et gårdsbruk som kunne egne seg til en landsby. De endte opp med et småbruk, Jøssås lille, helt innerst i Mostadmarka i Malvik kommune. Og i år kan Jøssåsen landsby se tilbake på 40 år med stor aktivitet og en blomstrende virksomhet.

MØTE MED OTTO STEENFELDT-FOSS

Men hvilke tanker var det som lå bak brevet overlege Otto Steinfeldt-Foss sendte til fylkeslegene i 1976?

Nysgjerrigheten ga meg ikke ro, og i år – 42 år senere – tok jeg endelig kontakt med den tidligere overlegen. 86 år gammel er han fortsatt i virksomhet på Marienlyst legesenter i Oslo. Etter en kort telefonsamtale, avtalte vi å møtes 19. april på hans kontor.

Steenfeldt-Foss, som var overlege i Helsedirektoratet fra 1974 til 1980, forteller at han på slutten av 1960-tallet ble «headhundet» av daværende helsedirektør Karl Evang. Evang gav ham tilbud om å studere ved Harvard University, School for Public Health, under forutsetning av å komme tilbake og overta ansvaret i Helsedirektoratet og starte en reorganisering av psykiatrien i Norge. Etter studieoppholdet i USA var Steinfeldt-Foss overlege på Ullevål i 4 år før han tiltrådte stillingen i Helsedirektoratet. Karl Evang og senere Torbjørn Mork gav ham frie tøyler. – De var begge pasientnære i sin tenkning, forteller Steinfeldt-Foss. På den tiden var de store institusjonene «overmodne», og Steinfeldt-Foss så en fremtid med mindre enheter og fellesskap grunnlagt på likeverd og respekt for individene. Grunnleggeren av l'Arche-bevegelsen, Jean Vanier, ble hans personlige venn. Han besøkte også Vidaråsen landsby sammen med Tordis Ørjaseter og Gerd

Benneche, som var journalist i Dagbladet. Gerd Benneche skrev etterpå en reportasje fra Vidaråsen.

IDEELLE INITIATIV

På denne tiden var Mariahuset i Oslo blitt etablert, og Tordis Ørjaseter, som var leder for autismeforeningen, startet Daleløkken. Steinfeldt-Foss forstod at disse private institusjonene trengte et faglig «alibi», et nødvendig faglig grunnlag som legitimerte deres virksomhet overfor de bevilgende myndigheter, og at dette kunne skje i form av en automatisk virkende finansieringsmodell. At stedene kunne få betalt pr beboer.

Det ble mange runder med Finansdepartementet. Under budsjettmøtene fikk Steinfeldt-Foss innflytelse gjennom sin tilstedeværelse og hans argumentasjon for de ideelle initiativene. Det lå ham på hjerte å gi de nye impulsene en faglig begrunnelse.

I denne prosessen arrangerte han på vegne av Helsedirektoratet og Sosialdepartementet et seminar på Statens utdanningssenter for helsepersonell på Bygdøy. Her talte Jean Vanier, Margit Engel, Nils Christie og Pater Rieber Mohn.

– Dette ble et inspirerende, visjonært løft, forteller Steinfeldt-Foss begeistret.

Otto Steinfeldt-Foss på kontoret sitt på Marienlyst legesenter i Oslo våren 2018. Foto: Rigmor Skålholt.

ENKELTMENNESKETS INTEGRITET OG VERDIGHET

Fellesskapene som han kjempet for var bygget på visjoner forankret i verdier som respekten for enkeltmenneskets integritet og verdighet. Dette var hans motiv og den bakenforliggende tanken, da han i 1976 sendte brevet med en oppfordring til etablering av landsbylignende steder i Norge.

Jeg spør ham om brevet fortsatt finnes? Men han må skuffe meg. – Å fiske det brevet ut av arkivene i Helsedirektoratet eller hos fylkeslegen i Sør-Trøndelag, blir som å lete etter nåla i en høystakk.

Steenfeldt-Foss er i dag bekymret for fagligheten i det offentlige. – Tall og statistikk har fått en for stor rolle, sier han. – De nasjonale fagrådene ble nedlagt.

Helsedirektoratet har ikke lenger en egen psykiater, noe som har svekket den faglige innflytelsen.

VISJON FORANKRET I VERDIER

Jeg spør om han har noen tanker for hvordan landsbyene kan bestå i fremtiden?

– Visjon, svarer han. – Stedene trenger en visjon som er forankret i verdier som er personsentrert. Det er viktig at man ikke bruker visjonen til egen behovstilfredsstillelse. Medarbeiderne må ikke miste taket på virkeligheten ved å oppføre seg som Vår Herre. Men gjennom dedikasjon til arbeidet, med krefter som Vår Herre gir oss, da er det mulig å få til mye.

I sitt 87. år er Otto Steinfeldt-Foss fortsatt aktivt arbeidende både som lege og utvikling av psykiatriske pasienters verdighet og menneskerettigheter. I 2002 ble han utnevnt til ridder av St.Olavs orden, og i 2005 fikk han den prestisjetunge Jean Delay-prisen, også kalt psykiatriens svar på nobelprisen. Den deles ut til personer som har bidratt til å bygge bro mellom de biologiske, psykologiske og sosiale aspektene ved faget.

Jøssåsen landsby, Malvik. Anne Langeland og Camilla Beck i hengekøya. Foto: Nils Langeland.

EN VENN

I forbindelse med prisutdelingen, sier Otto Steinfeldt-Foss til tidsskriftet *Medicographia* da han blir spurt om hva han tenker om psykiatrien i fremtiden: «Det er et paradoks at det fra 1980 og utover, hvor viktige menneskerettigheter ble deklart, at disse rettigheter er truet som aldri før.» (oversatt fra engelsk. red.)

Otto Steinfeldt-Foss hilser og gratulerer Jøssåsen med 40-årsjubileet. Og jeg takker for et møte med en venn, som uten å vite det har satt dype spor i Camphill Trøndelag og gitt retning for mange mennesker. Også for undertegnede.

Rigmor Skålholt er pensjonist og sosionom. Hun har vært medarbeider i landsbyene og leder ved Granly Stiftelse.

Ta turen til Gartneriet på Bygdøy

AV SISSEL JENSETH

Da Bygdø Kongsgård ble overdratt til staten i 2004, startet en prosess med å åpne gården for folket. Fra å være drevet konvensjonelt, skulle Kongsgården nå bli en økologisk foregangsgård. Det skjedde etter et ønske fra Landbruks- og matdepartementet. Skiftet pågikk over lang tid, og i mai 2012 kunne den første leveransen av godkjent økomelk sendes ut fra Kongsgården. Oslo var dermed blitt det første fylket i landet som oppfylte målet om 15 prosent økologisk drift.

Omtrent samtidig arbeidet en liten gruppe entusiaster med en idé om å etablere et økologisk urbant landbrukssenter i Oslo. Det var en drøm som etterhvert skulle ta form og realiseres som Gartneriet på Bygdø Kongsgård.

Vi har tatt turen ut til Bygdøy for å høre nærmere om hvordan det hele kom i stand.

KYSTSTIEN

Det er mange måter å komme til Gartneriet. Du kan sykle ut til Bygdøy, forbi Rhodeløkken Kafé og følge Kongsgårdens beitemarker fram til Oscarshallveien og Gartneriet. Eller ta Bygdøyfergen fra Rådhuskaia til Dronningen og spasere derfra. Et annet alternativ er buss nr. 30 som stopper ved Folkemuseet. Du kan også følge kyststien fra Frognerkilen på trebruer i vannkanten, forbi sivskog, over knauser og gjennom porter som må lukkes for dyr på beite. Snart skuer du tårnet til Oscarshall over tretoppene. Følg gangveien opp til Thulstrupløkken og Oscarshallveien til Gartneriet.

FRA ORANGERI TIL URBANT LANDBRUKSSENTER

Det var på midten av 1800-tallet at kong Oscar I fikk oppført lystslottet Oscarshall på Ladegaardsøen, som Bygdøy het den gang. Like ved lot han bygge et orangeri for

Det nye veksthuset benyttes også til møter og som selskapslokale.

overvintring av planter og blomster, samt en gartnerbolig. Orangeriet ble revet på begynnelsen av 1900-tallet, men resten av virksomheten pågikk fram mot årtusenskiftet, da de siste drivhusene ble fjernet. Bare den gamle gartnerboligen stod tilbake, samt et fyrhus og et uthus fra etterkrigsårene.

Og det var nettopp dette området entusiastene kastet sine øyne på for 4-5 år siden. Den lille gruppen bestod av Idun Leinaas, den gang daglig leder i Biologisk-dynamisk Forening, Pernille Leivestad, landskapsarkitekt med erfaring innen urbant landbruk, og Marianne Leisner som i flere tiår hadde arbeidet med å fremme permakultur som økologisk og bærekraftig planleggingsmetode. Idéen om et økologisk urbant landbrukssenter i hovedstaden hadde de båret en stund, og i 2013 mottok de midler fra Eckbos Legat for å utarbeide et forprosjekt. Tidligere hadde Erling Krogh og Linda Jolly ved Universitetet for miljø- og biovitenskap på Ås laget en rapport for fremtidig bruk av Bygdø Kongsgård som en integrert del av driften på Norsk Folkemuseum. På gartneritomten ble det foreslått drivhus og kafé. Samtidig ga Fylkesmannen i Oslo

og Akershus midler til rapporter om både skolehagedrift i Oslo og status for det urbane landbruket. På den måten ble mye forberedt og lagt til rette.

EKSTRABEVILGNING

– Ja, det høres nesten ut som et eventyr, forteller Marianne Leisner. Hun tar smilende imot oss på Gartneriet en av disse varme sommerdagene i juli. – Det var rett og slett god timing. Ikke minst hadde vi mange gode medspillere i de ulike etatene som gjorde det mulig at dette kunne skje. Med prosjektmidler fra Landbruksdirektoratet og stor velvillighet fra Folkemuseet og Kongsgården, kom prosjektet på beina, og det urbane landbrukssenteret kunne starte opp i 2015 på gartneritomta. Marianne ble ansatt av Norsk Folkemuseum som prosjektleder. Folkemuseet er ansvarlig for driften og Statsbygg eier grunnen og tar hånd om bygningsmassen.

Samtidig oppstod et lykketreff. Statsbygg fikk en ekstrabevilgning av Regjeringen til kulturhistoriske bygg på Bygdøy, og de valgte å prioritere Gartneriet. I løpet av få år er det bygget nytt veksthus, uthuset er pusset opp med

Gartnerboligen som ble påbegynt i 1850 etter bestilling fra Kong Oscar I.
Under: Marianne Leisner viser fram de mange spennende tomatsortene i drivhuset.
Alle foto: Sissel Jenseth.

møtelokale, toaletter og garderober. En garasje er innredet med et anlegg for håndtering av bløtgjødsel til jordfremstilling, og den gamle gartnerboligen er nå snart ferdig rehabilitert.

– På Gartneriet opplever vi en ekte gjenbruksånd, sier Marianne. – Siden området er fredet og Folkemuseet er ansvarlig for driften, opplever vi hvordan det i museumsverdenen finnes en tålmodighet og omsorg for de minste ting. De besitter faglig ekspertise og har håndverkere av den gode gamle sorten. Det har vært en stor glede å bli innviet i denne særegne verdenen, sier hun.

GJENBRUK OG REETABLERING

Også på Gartneriet har den langvarige tørken satt sine spor. Gresset er gult og staudene holder på å visne. Men frukttrær og grønnsakshagen klarer seg bra. De får vann med tillatelse fra kommunen. I drivhusene modnes tomater av ulike herkomster, og fra rankene henger søte druer, både grønne og blå.

– Hageanlegget er nytt, men mange av plantefeltene har gammelt nordisk genmateriale, forteller Marianne. De har fått frukttrær fra plantearven i Norsk genressursenter, og da Debio feiret sitt 30-års jubileum i 2016, plantet kronprins Haakon et epletre av type «Kronprins» midt i frukthagen. Rett bak ligger ByBi besøksbigård med flere innovative bikuber rundt en pollinatorvennlig hekk. I Slyngerommet er det en utstillingsvegg, og det er mulig å bli med på røkting i bigården.

Til våren 2019 kommer endelig kaféen i drift. Den er etterlenget og har vært planlagt i flere år. Da skal det serveres økologisk mat med basis i råvarer fra Kongsgården og gartneriet. I løpet av sommeren er det bygget et revsikkert hønseshus, for det finnes rev på Bygdøy. Hønene vil bidra med egg og forsyne anlegget med gjødsel. Og matavfallet vil komme til nytte.

ØKOLOGISK INSPIRASJONSSENTER

Gartneriets hovedoppgave er å inspirere og spre kunnskap om økologisk landbruk, hagebruk, dyrking og foredling

Utsikt mot Oscarshall fra Kyststien på Bygdøy.

av mat. – Vi vil være en levende grønn møteplass! sier Marianne, med trykk på ordet møteplass. – Det sosiale er en viktig bærebjelke. Målet er å bli en reell folkepark igjen, men på nye vilkår. Til daglig er hagen er åpen for publikum. I veksthuset er det en liten butikk som selger hagebruksutstyr, økolo-giske frø, gjødsel og hagebøker. Se nettsiden finner du åpningstidene, se www.bygdokongsgard.no/gartneriet. Produktene fra Gartneriet kan du enn så lenge kjøpe hos frukt- og grønnsaksboden ved Folkemuseet.

Det foregår en rekke kurs og annen opplæringsvirksomhet på stedet, som Såkalenderkurset til Biologisk-dynamisk Forening og Det store kjøkkenhagekurset 2018 med Linda Jolly som kursleder og 11 samlinger gjennom vekstsesongen. Et årlig Kongsgårdseminar er etablert og skjer i samarbeid med Emil Mohr, nestor innen økologisk og biodynamisk landbruk. Seminaret i 2018 omhandlet kretsløpslandbruk, samspill mellom landbruk og samfunn, og tema for 2019 vil være biologisk mangfold.

SAMARBEID OG ARBEIDSTRENING

Dyrkingen på Gartneriet er først og fremst økologisk drevet, men Marianne ser ikke bort fra at den etter hvert kan dreies mer i en biologisk-dynamiske retning. Fra oppstarten har de vært avhengige av det unike og gode samarbeidet med Unikum – en arbeidsmarkedsbedrift eid av Kirkens Bymisjon og Oslo kommune. Deres hovedoppgave er å tilby mennesker uten arbeid nye muligheter i arbeidslivet. Fem dager i uka kommer en arbeidsstab som planter, luker, vanner og høster i frukt- og grønnsakhagen. – Det er de som gjør arbeidet og som får det til å spire og gro, sier Marianne. Gartneriet har også tilknyttet seg frivillige som kommer til fastsatte tider. Hver uke lager Marianne detaljerte arbeidsplaner til de ansvarlige for de ulike teamene. – Vi har også praksis- og

læringletter for gartnerstudenter, kokker og andre, forteller hun.

Gartneriet samarbeider med en rekke organisasjoner som Norsk genressursenter, ByBi, Biologisk-dynamisk Forening, Matvalget, Hageselskapets grenseløse grønnsaker og urter, VitalAnalyse og DebioInfo. Flere leier kontorplass i den gamle Gartnerboligen. De frivillige møtes med jevne mellomrom gjennom vekstsesongen for å dele kunnskap og erfaringer. Tidspunktet annonseres på Facebook, se «Gartneriets dyrkelag». Interesserte kan ta kontakt med Marianne. Det samme gjelder om man ønsker omvisning eller arrangementer i hageanlegget, leie av lokaler til kurs og møter eller en fest!

JOSEFINES OG OSCARS GATE

Kong Oscar I og Dronning Joséphine, som i sin tid fikk bygget Oscarshall og gartneriet, er også opphav til gate-navnene Oscars gate og Josefines gate. På den måten opprettes en forbindelse mellom Gartneriet og eie-dommene i *Josefines gt 12* med Antropos bokhandel, Steinerskoleforbundet, Steinerbarnehageforbundet og Oslogruppen, og i *Oscars gate 10* med Biologisk-dynamisk Forening, Antroposofisk selskap i Norge, Vidargruppen og Dialogos. Gustavs gate, som forbinder gatene, er oppkalt etter kongeparets nest eldste sønn, Prins Gustaf.

Sissel Jenseth er skribent, og daglig leder i Dialogos medie- og ressursenter.

Demeterforbundet i Norge

AV KAARINA BORUD

Gleden var stor! En nydelig vårdag i mai ble fire ressurspersoner fra landbruk-, mat- og foredlingsfeltet applaudert inn som styre i det nyopprettede Demeterforbundet i Norge. Demeterforbundet er en non-profit organisasjon som tilbyr bedriftsmedlemskap for alle som omsetter, foredler eller produserer Demetervarer. Forbundet har som formål å utøve den kommersielle delen av eierskapet til varemerket Demeter på vegne av Biologisk-dynamisk Forening. Det vil si å bidra til større omsetning, bedre distribusjonsløsninger, og ikke minst: større kjennskap til Demeter-produkter og hva Demeter står for. Siden 1980-tallet har det vært Debio som etter avtale med Biologisk-dynamisk Forening har ivarettatt medlemskapet i Demeter International på vegne av Norge.

DEMETERAVGIFTEN

«Hvorfor må vi betale avgift?», er det noen som spør seg; «vi produserer jo selv, og følger alle regler til punkt og prikke». Jo, det er flere grunner til dette, for merkevaren har ikke kommet ut av løse luften. Demeter ble grunnlagt allerede i 1928 som eget varemerke av bønder som allerede den gang så behovet for et eget merke for å differensiere hva som var produkter av biodynamisk kvalitet fra de andre. Det var viktig at sluttforbrukeren fikk vite hva som var dyrket etter biodynamisk metode. Når det står *Demeter* på en vare, er den produsert etter strenge regler. Merket innebærer at en tenker helhetlig, og at alle aspekter tas med: Biologisk mangfold med planter og insekter, godt husdyrhold, gården driftes så langt det er mulig uten innsatsmidler utenfra, det er drøvtyggere på gården, og stort fokus på kompost og preparater for å styrke matjordas milliarder av bakterier og mikroorganismer. I tillegg har gården et sosialt aspekt – der mennesket også er en viktig

del av kretsløpet og jordbrukskulturen. Biologisk-dynamisk jordbruk er et kretsløpsjordbruk og – som mange vil si – et bærekraftig jordbruk på sitt beste.

KJENT VAREMERKE

I løpet av årene har Demeter som merkevare vokst seg større og større, og er i dag et anerkjent merke innen ren og miljøvennlig jordbruksproduksjon. I Tyskland ble det for noen år tilbake gjort en stor undersøkelse blant folk på gata om hvor godt de kjente til og likte de ulike merkevarene. Coca-Cola havnet på 26. plass, og Demeter på 27. plass! Dette har ført til at det etterhvert er flere som ønsker å dra nytte av Demeter-merket, selv om de ikke er i nærheten av å oppfylle kravene som Demeter-regelverket krever. Det dukker opp svindelsaker i ny og ne som viser tydelig nødvendigheten av å beskytte merket juridisk. Mister merket sin troverdighet, kan det gå ut over tilliten som forbrukerne har til at Demeter betyr kvalitet på *alle* nivå.

GLOBAL SOLIDARITET

I Norge eies Demeter-merket i dag av Biologisk-dynamisk Forening (BdF) gjennom en avtale med Demeter International. En del av avgiften som innkreves, går til administrasjon av det internasjonale arbeidet med sertifisering. En annen del av avgiften går til utviklingsprosjekter og sertifisering av biodynamiske gårder i land som ikke har eget sertifiseringsorgan eller egen biodynamisk/ Demeter-forening. I Norge er det Debio som sertifiserer de biodynamiske gårdene.

Demeter International har et eget sertifiseringsorgan med revisorer som kan reise ut til land som f.eks. Tunisia og Peru, og som bistår utviklingen av det biodynamiske arbeidet i landet. Dette er viktig for utbredelsen av biodynamisk jordbruk, og ikke minst for å støtte små bønder som

Ved stiftelsen av Demeterforbundet inviterte Biologisk-dynamisk Forening til nettverksmøte og et bærekraftig måltid på Gartneriet på Bygdøy i Oslo. Alle foto: Kaarina Borud.

vil drive bærekraftig i en verden som preges av konvensjonelt jordbruk, klimautfordringer, monokultur, manglende fagforeninger og rettigheter på jord. Å kjøpe Demeter-produkter handler altså ikke bare om en vare som er produsert biodynamisk, men at du som forbruker tar et

større ansvar globalt og støtter det biodynamiske jordbruket også på den andre siden av kloden. Slik henger alt sammen med alt. I sin tur kan vi importere varer av høyeste kvalitet som vi vet er produsert på rettferdig vis.

NORGE FULLVERDIG MEDLEM I DEMETER INTERNATIONAL

Noen uker etter stiftelsen av Demeterforbundet i mai deltok Biologisk-dynamisk Forening på årsmøtet for Demeter International som i år fant sted i Sveits. Der fikk vi æren av å bli stemt inn som fullverdig medlem i Demeter International! Det var stor stas å bli applaudert inn som

medlem, sammen med nykommerne India og Brasil.

FAGLIGE UTFORDRINGER

Under konferansen og det fullpakkede programmet fikk vi også tid til å besøke gårder, frøforedlingsfirmaet Sativa,

Som fullverdig medlem av Demeter International fikk vi overrakt en symbolsk gave: et kuhorn og en bergkrystall. Kaarina Borud (BdF) og Pierre Sachot (Regelverksutvalget for Demeter).
Under: Styret i Demeterforbundet. Fra venstre: Totto Solvang, Johan Kridih, Urs Gamper og Camilla Wilse.

aktiviteter fremover. Under konferansen er det valg og her er alle medlemslandene med på å bestemme utviklingen av det biodynamiske landbruket i verden. Det er svært ulike utfordringer som de forskjellige medlemslandene har, og det er spørsmål om alt, for eksempel om man kan få dispensasjon til å bruke kobber på potetavlingen, om kokosmelk kan homogeniseres eller ikke, og mye annet.

HELMY ABOULEISH, NY LEDER

Etter 21 år som leder har Thomas Lüthi i år gått av. Han er kjent for mange i Norge etter en lang fartstid innenfor det biodynamiske arbeidet. Thomas har blant annet vært lærer ved Skillebyholm i Järna, Sverige, og han er en skattet foredragsholder både i Norden og andre steder. Helmy Abouleish, som er leder av SEKEM i Egypt, ble valgt inn som ny leder av Demeter International. Dette er vi glade for!

Når Biologisk-dynamisk Forening nå har kommet dit vi har ønsket oss, og har et fullverdig medlemskap i Demeterorganisasjonen og et eget Demeterforbund, føles det godt å se seg tilbake og takke. Først og fremst til alle dem som har gått foran og grunnlagt det arbeidet som nå kan føres videre. Bak det arbeidet med etableringen de siste årene, har det stått to viktige støttespillere: Ib Kondrup og Sølvi Sørum. Ib har støttet oss med sin enorme erfaring og kunnskap, og gitt oss kontakter og nettverk. Sølvi har oppmuntret og vist vei og lagt til rette for at et konkret arbeid kunne utføres. Stor takk til alle dere!

Kaarina Borud er prosjektleder og organisasjonsmedarbeider i Biologisk-dynamisk Forening.

Goetheanum og DOK-forsøkene. Egne arbeidsgrupper jobber for å utvikle strategier og forbedre regelverket, sertifisering, veiledning og markedsføring samt politiske

Biodynamisk landbruk

- ernæring for menneskets bevissthet?

AV DAG BLAKKISRUD

The most exciting breakthroughs of the twenty-first century will not occur because of technology, but because of an expanding concept of what it means to be human.

John Naisbitt (fremtidsforsker)

Høsten 2017 ble den japanske robot-kvinnen Sofia filmet i en samtale med sine «skapere». Hun ble spurt om hun visste at hun bare var en robot. Før hun svarte, tenkte hun seg om et øyeblikk – så sa hun: *Well – let me return that question, how do you know that you are human?*

Og der stilte robotkvinnen det helt sentrale spørsmålet. Det er dette vi arbeider med i antroposofien og i biodynamisk landbruk: *Hva er et menneske og hvordan utvikles det menneskelige?*

En teknologisk og en grønn revolusjon – kan de møtes? På begynnelsen av 1900-tallet sa Rudolf Steiner at mennesket kom til å vokse sammen med sine maskiner. En slik utvikling ser vi nå. At menneskekroppen og teknologien vokser sammen er utvilsomt et nytt trinn i evolusjonen: mennesket som tar makt over seg selv. Men denne makt-overtagelsen setter krefter i sving. For mennesket er fremdeles egoistisk, og det har ikke kommet frem til sitt bevisste jeg. Derfor vil hat, ødeleggelsestrang, stridigheter og krig følge oss som nissen på lasset inn i den teknologiske revolusjonen. Men katastrofen er ikke uunngåelig. Middel-et mot at den teknologiske utviklingen blir destruktiv og ødelegger planeten vår, er at flere og flere mennesker blir seg selv og situasjonen bevisst. At det tenker logisk og klart, har innlevelse og medfølelse, og forstår hva som skjer. Dermed kan det velge å ta ansvar og gripe inn. Denne oppvåkningen er – slik jeg ser det – biodynamikkens og antroposofiens kjerne: Den biodynamiske metoden skaper næringsmidler som kan gjøre mennesket i stand

Rik grøde. Alle foto: Kaarina Borud.

til å vokse bevissthetsmessig inn i en ny realitet, og det antroposofiske erkjennelsesarbeid skaper det sjelelige rommet der nye realiteter kan oppstå.

For samtidig med at menneske og maskin nærmer seg hverandre, vil jeg hevde at det pågår i verden en biodynamisk revolusjon. Interessen for metoden vokser, og antallet bedrifter som får Demeter-godkjenning har nærmest eksplodert. Det er nå nesten 5000 Demeter-godkjenninger globalt, og disse produksjonsvirksomhetene sysselsetter totalt om lag 30 000 mennesker. Altså til sammen som en bedrift på størrelse med Equinor (tidligere Statoil). Hvis denne utviklingen fortsetter, kan biodynamisk landbruk i løpet av kort tid bli et helt reelt alternativ til andre landbruksmetoder.

UBEGRENSEDE MULIGHETER!

Da dr. Ibrahim Abouleish (1937-2017) besøkte Oslo for et par år siden, uttalte han på en konferanse hvor også medlemmer av den norske regjeringen var til stede, at «biodynamisk metode er den beste og mest produktive landbruksmetoden vi kjenner til». Abouleish, som har mottatt pris fra FN for å ha omgjort ørkenområder i Egypt til blomstrende jordbruks- og næringsvirksomhet, burde vite hva han snakket om. (www.SEKEM.com)
Biodynamisk landbruk har mange gode sider. Planter og dyrs livsvilkår ivaretas, jorda forbedres istedenfor å utarmes. Vann og luftressurser pleies, biodiversitet likeså.

Samtidig er handel med biodynamiske produkter underlagt en fairtrade-regel som sikrer at ingen utnyttes økonomisk. Ny forskning viser også at det biodynamiske jordbruket bidrar positivt i klimaregnskapet ved å binde klimagasser med biodynamisk kompostering og gjødselbehandling. Sammenlagt burde de kvalitetene biodynamikken representerer være svaret på alle politikeres og beslutningstageres ønsker om å finne gode løsninger på spørsmålene innen matforsyning, sysselsetting, klima og miljø. Det er opp til oss om de får den nødvendige innsikt og kunnskap om disse mulighetene, eller om vi fortsetter kun å arbeide etter disse metodene.

STÅR MENNESKET I VEIEN FOR EGEN UTVIKLING?

Det finnes også noen utfordringer. En av dem er at biodynamisk landbruk er svært arbeidskrevende og forutsetter mange sysselsatte. En annen side er at metoden er ekstremt kunnskapsintensiv. Å praktisere den biodynamiske landbruksmetoden forutsetter kunnskap som man bare kan tilegne seg gjennom år med studier, øvelser og praksis. En tredje hindring for at metoden kan tas i bruk i større sammenhenger, er våre egne forestillinger. Vi har en forståelse av at biodynamisk landbruk skal foregå på en «gård» i en «landbruksindividualitet». Dette er tradisjonelle europeiske modeller som speiler en bonde med sin familie på en selveiet gård i Nord- og Vest-Europa. Kanskje er tiden kommet til å se nærmere på disse begrepene og hva de kan bety i andre kontekster? Kanskje vi kan erstatte idéen «gård» med idéen «fellesskap»? Kan vi vurdere om idéen «individualitet» kan byttes ut med «en større helhet», f.eks. innenfor urbant landbruk der flere samarbeider med en gård?

Hvis vi greier slike tankemessige overganger, kan det kanskje bli mulig å etablere helt nye forskningsfelt, f.eks. hvordan biodynamisk metode kan tas i bruk i urbane områder, i spesialtilpassede nye bygninger, som et element i en nyskapende arkitektur osv. Mulighetene er endeløse. Begrensningene er bare våre egne oppfatninger av hva som er mulig.

ET ERNÆRINGSSPØRSMÅL

På 1970-tallet hørte jeg uttrykket «du blir hva du spiser». Den gangen var jeg lite bevisstgjort på hva et slik utsagn egentlig betyr. Jeg opplevde det som en slags egoistisk idé knyttet opp mot det å leve sunt for å unngå sykdom og plager. I dag tenker jeg helt annerledes rundt dette. For mer og mer innser jeg at bevisstheten trenger en understøttelse fra ernæring, og at bevissthetsmessige framskritt i et samfunn også er en utfordring for landbruket og matproduksjonene – ja, kvaliteten på det vi spiser. Det knytter seg flere fortellinger til hvordan og hvorfor Rudolf

Steiner kom til å holde Landbrukskurset, som er grunnlaget for utviklingen av biodynamisk landbruk. Blant annet fortelles det at Ehrenfried Pfeiffer, som hadde deltatt på et ungdomskurs med Steiner, fikk lov til å sitte i togkupéen sammen med Steiner.¹ Her spurte Pfeiffer en rekke spørsmål om mennesket og om hvordan kløften mellom tanke og handling kunne overvinnes i framtiden. Til svar fra Steiner fikk han vite at det er et ernæringsspørsmål. Etter denne samtalen viet Pfeiffer resten av sitt liv til utvikling av den biodynamiske metoden. Det er ham vi kan takke for en rekke innsikter, og til og med betegnelsen *biodynamisk*.

BALANSERE I MIDTEN

Vi kan si at plantene skaper grunnlaget for livet på Jorden ved å balansere mellom flom og tørke, lys og mørke, sopp og bakterier etc. Og de biodynamiske preparatene hjelper plantene til å være sterke nok til å stå i situasjonen og gjenopprette balansen. På samme måte kan vi forestille

.....
1 Wir erlebten Rudolf Steiner, Ehrenfried Pfeiffer, Stuttgart 1970 (4. opplag) s. 173-174.

BINGN APPRENTICESHIP PROGRAM

SØK OM Plass
FØR 1. OKTOBER
BINGN 3-årig utdannelsingsprogram i biodynamisk landbruk startet i 2014. I november 2018 vil vårt andre kull avslutte sin utdanning.
Ny oppstart i januar/februar 2019.
www.bingn.org

Et dikt

Tor Janitski

I solens lys
I akt i tider
Mennesker og Dyr i utvikling
På fremtidsveien
Livet på jorden
Vi går hen

Tor Janitski er beboer i Vidaråsen Landsby

oss at mennesket og det «menneskelige» i oss hele tiden trekkes mellom polariteter. Mellom gjerrighet og ødselhet, egoisme og selvutslettelse, begjær og likegyldighet etc. Da skjønner vi at «det gode» ikke er en motsetning til

det onde, men at «det gode» er det som oppstår et sted «i midten».

Den virkelige dyden – hvis vi ser det på den måten – er ikke i det ekstreme, men i det balanserte. Og en riktig ernæring vil kunne hjelpe mennesket til å stå stødig i denne «kampen» mellom disse motsetningene, og vil understøtte menneskets utvikling mot selvstendighet og økt innsikt. En slik utvikling er et vesentlig mål for biodynamisk landbruk.

KLARSYN - ET ANNET ORD FOR ANSVAR?

Biodynamikken har mange mål og det er flere synspunkter på dette, men slik jeg ser det, er det viktigste, og det jeg oppfatter at Steiner mener når han snakker om klarsyn: selvstendig tenkende, fullt bevisste og ansvarlige mennesker som kan løfte menneskeheten over i en ny og bedre kultur, og gi avkall på å drive krig, plyndring, utbytting, undertrykking og ødeleggelse av naturen og hverandre. Og i dette ligger det biodynamiske landbrukets framtidsvisjon: Kjærighet til jorda og menneskets framtid!

Dag Blakkisrud er daglig leder i Biologisk-dynamisk Forening.

MAT DU KAN STOLE PÅ

VITALKOST ER ET ØKOLOGISK HANDELSHUS SIDEN 1976.

Vi er en velrennomert leverandør av finere økologiske matvarer og kosttilskudd, basert på pålitelig vitenskapelig dokumentasjon.

Vitalkost har en rekke Demetermerkede produkter vi er ekstra stolte av. Vitalkost vil i fremtiden tilstrebe mer Demeterprodukter i vår portefølje.

Du finner våre produkter i helsekost, apotek, dagligvare og i våre egen nettbutikk www.supervital.no

Har du spørsmål vedrørende våre produkter?
Kontakt oss gjerne. Tlf: 33003870

Idealisme driver verden framover

AV KRISTINE HØILAND

Uten idealisme ville verden sett annerledes ut. Idealismen gjør at vi er villige til å strekke oss etter mål som ikke nødvendigvis gagnar oss selv. Et høyere mål der framme får større betydning enn kortsiktige behov. Vi er villige til å forsake noe, for at noe annet skal kunne vokse fram. Jordbruket er for meg et bilde på dette. Dypt i hver bondes sjel ligger ofte ønsket om å gi gården videre i bedre stand enn den var før, og for dette arbeider man mer enn andre og for mindre lønn.

DEBIOS FØRSTE, IDEALISTISKE IMPULS

Biodynamikerne var først ute med å dyrke på naturvennlig og framtidsrettet vis, men også med å gi garantier til forbrukerne. På 80-tallet fikk dette miljøet testamentert gavemidler til en veiledningstjeneste for biodynamisk

Galleri Skomakerstuens ene bygning.
Foto: Kristine Høiland.

landbruk for å utvikle en kontroll- og merkeordning i Norge for Demetermerket. Og noen år etterpå besluttet den norske regjering å gi statstilskudd for dem som ville gå over til økologisk drift, eller allerede dyrket etter slike prinsipper. Og da sto det allerede klart et system fra biodynamisk side som kunne gå inn i kontroll- og regelutviklingsrollen. Gjennom årene var det oppstått et godt forhold mellom biodynamikerne og den biologiske/økologiske impulsen, og slik ble Debio født i 1986. DE for Demeter, BIO for biologisk.

Idealistene rykket inn i den offentlige sfære. Noen av oss fikk sommerjobb som Debio-inspektører. Vi møttes våren 1990 på et lite kontor i Kr. Augusts gate i Oslo, delte Norge grovt sagt i fire, og så var vi igang med den første gjennomgangen av alt som kunne tenkes å være innenfor begrepet økologisk landbruk i Norge. Den fjerdedelen av landet som jeg fikk tildelt, var Nord- og Sør-Trøndelag, Agderfylkene, Rogaland, Hordaland, deler av Sogn og Fjordane, samt Valdres, noen bygder på Østlandet, og ellers spredte gårder innimellom. Det ble en innholdsrik sommer. Vi skulle få mest mulig igjen for statens bevilgning til Debio, selvfølgelig. Vi sov i telt eller billige campinghytter, og levde spartansk langt bortenfor statens regulativ for reiser, kost og overnatting. Selv var jeg student med en gammel Mazda med ødelagt kardang. Da den passerte 60 km/t steg lydnivået til traktorhøyder inne i kupeen. Det ble 2000 km med hørselsvern den sommeren.

GPS og mobiltelefon var ikke tilgjengelig, og alle bøndene skulle tegne kart og gi veibeskrivelse. «Ta til venstre ved den store steinen etter den største granleggen ...» og tilsvarende beskrivelser gjorde at vi utviklet en indre intuisjon for hvor gården lå, og vi fant alltid fram. Hva som

møtte oss visste vi ikke. Tidspunktet for inspeksjonen var avtalt mange uker i forveien, og måtte finne sted da vi var i området. Og vi var nesten umulige å få tak i der ute på landeveien. Det var sjelden at bonden ikke var der. Men vi kom av og til kjørende inn i kriser i folks liv.

Idealisme er en sterk drivkraft, og idealister er ofte individualister. Alle gårder har sine helt egne forutsetninger menneskelig og naturmessig. Og alt dette skulle finne seg til rette innenfor et regelsystem. Joda, det smalt innimellom, både ute på gårdene og gjennom telefonen på kontoret. Men et stort engasjement fra bøndenes side ble synliggjort gjennom denne systematiske registreringen i hele landet, på tross av at det øvrige landbruket gikk i motsatt retning.

NYE, IDEALISTISKE JORDBRUKSIMPULSER

Resten av Debios litt over 30-årige historie kan andre fortelle. Men idealismen lever videre, og tar stadig nye former. La oss ta en tur gjennom en liten del av Norges-geografien, og begynne nederst i Gausdals-dalføret ved Fåberg i Lillehammer. Der har Agrossist etablert seg på en liten gård øverst i lia med panoramautsikt over Mjøsa, samt med kontor og lager i en nedlagt fabrikkbygning nede i bygda. Som grossist med hovedvekt på økologisk agrobiologi og gastronomi vil de påvirke verden til en riktigere utvikling. Så drar vi videre inn i Gausdal og passerer to fortidsminner innenfor idealisme. Vonheim var den første folkehøyskole som ble etablert, og et steinkast lenger inn i dalen ligger Bjørnsøns gård Aulestad, også et idealistisk arnested.

Vi svinger til venstre ved Segalstad, inn i Vestre Gausdal, og tar til høyre etter noen kilometer, opp en bratt gårdsvei. Øverst ligger Ro gård. Jordene er bratte, mye må gjøres med små jordbruksredskap eller for hånd, utsikten er selvsagt formidabel, og gården har serverings- og overnattingsmuligheter i gamle, flotte tømmerstuer, nennsomt og suksessfullt oppbygd av de forrige eierne. De nye eierne har lang erfaring innen biodynamisk landbruk fra Østfold. Ro gård blir nå ikke bare et synlig landemerke i bygda, men også på landsbasis.

Vel nede igjen på veien passerer vi et biodynamisk melkebruk, før vi kjører opp nok en bratt gårdsvei, parkerer bilen og vandrer noen hundre meter oppover og innover i skogen. Der åpner landskapet seg, og galleri Skomakerstuen kommer til syne. Et kunstner-ektepar

De røde prikkene på kartet var min 1/4 av Norge som skulle ha Debio-inspeksjon i 1990.

kjøpte den falleferdige husmannsplassen i 1975, og har gjennom årene forvandlet den til et mini-Maihaugen med gamle, velrestaureerte tømmerstuer og staudehager, og har kafé, galleri og atelier der gjennom sommerhalvåret. Snøen jager dem ned til deres annet hjem om høsten.

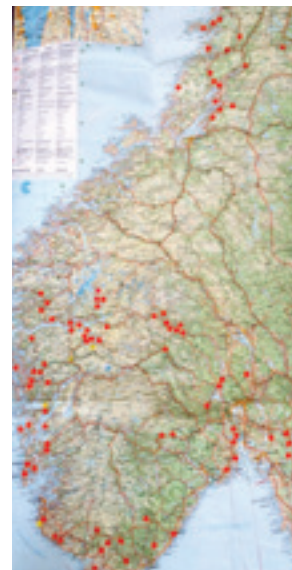
Og vi kunne ha skrevet om Det hemmelige Teateret, eller om det

økologiske drivhuset med de mest livskraftige sommerblomstene og de beste tomater og agurker som finnes i mils omkrets. Begge to ligger på gårder noen få steinkast fra det andre som er beskrevet. Det er et yrende idealistisk og realistisk liv i denne ene dalen i Norge, slik som det er i mange andre deler av landet også.

Den ene kunstneren på Galleri Skomakerstuen reflekterte over hva som drev ham til denne innsatsen. Han kunne være totalt utslitt da kvelden kom, sa han. De fleste i deres alder er mer stillesittende pensjonister. Men så legger han seg og tenker på alt det han skal få orden på neste dag, og så begynner han å glede seg. Da våkner han alltid full av krefter og pågangsmot. Det er en fin beskrivelse av idealismens vesen: virketrang, pågangsmot, endringsvilje og glede.

Denne form for idealisme ligger langt bortenfor dens farlige fetter fanatismen, som mener å eie sannheten. Disse gårdene ligger som lysende orienteringspunkter for alle som vil se. De gir kraft og mot til å fortsette med våre egne små prosjekter for å bringe verden ett lite skritt i riktig retning.

Kristine Høiland er prest i Kristensamfunnet i Oslo og tidligere agronom.

Jens Jensen

- EN HEDERSMANN HAR LAGT INN ÅRENE

Jens Jensen (1925-2018).

Jens Jensen levde den realiteten bak rattet på en VW transporter som setene var skrudd ut av. Det er umulig å gjette hvor mange tonn biodynamisk purre, gulrøtter, poteter, korn, müsli, rødbetkaker og grønnsaksuppe som Jensen har båret og kjørt. Men det er mange!

Bak Jensens beskjedne personlighet og tilsynelatende enkle vesen, skjulte det seg en innvidd sjel. En lytter. Og denne lyttekraften gjorde at Jensen kunne forstå ting som ingen andre la merke til. Som for eksempel en gang på 1980-tallet da noen fattige praktikanter ikke hadde råd til å ta toget til Järna for å være med på seminar på Skillebyholm. Hva skulle vi gjøre?

Jens Jensen var æresmedlem i Biologisk-dynamisk Forening. En av syv. Og det var vel begrunnet; få har tjent antroposofien og det biodynamiske landbruket mer beskjedent og uselvvisk enn ham.

Jens Jensen var født i Sydvestjylland i Danmark den 2. oktober 1925, men levde mestedelen av sitt liv i Norge. Han arbeidet for Helios fra 1975 til han ble pensjonist. For Jens Jensen var tregreningen ikke en spennende idé man kan diskutere eller ha synspunkter på. For ham var tregrening en levende

Fra årsmøtet i 2016 da Jens Jensen fikk utmerkelsen Æresmedlem i Biologisk-dynamisk Forening. Foto: Kaarina Borud.

Ingen sa noe, men Jensen forsto vanskelighetene av seg selv, og han skrudde setene inn igjen i Heliosbilen og kjørte oss til Järna. Og hentet oss igjen. Hvem ellers kunne funnet på noe slikt?

Litt studiearbeid ble det også tid til, synes jeg å huske fra praktikanttiden. Noen minutter med *Geisteswissenschaft im Umriss* mens vi satt på melsekkene.

Som medarbeider i Helios var Jens Jensen i en klasse for seg. Han kunne arbeide for to! Og han var nøye med at alt

ble pakket og sortert som det skulle. Mange bønder husker nok enda at det ikke var mulig med noe «slinger i valsen» når Jensen skulle hente poteter eller korn.

Jens Jensen forlot det fysiske plan 23. mai 2018 – en måned før St. Hans, de nordiske fruktbarhetsmysterienes høytid. Samtidig var bortimot 50 personer samlet på Bygdø Kongsgård for å gjøre et løft for biodynamisk landbruk og global solidaritet. For oss ligger det nær å tenke at det ikke var tilfeldig. Demeter hadde vært Jens Jensens livstema, og mens vi etablerte et nytt Demeterforbund, forlot Jens

Jensen sitt jordiske legeme og fulgte sommerkveldens klare lysstråler ut for å møte den solens ånd han hadde tjent så trofast i livet.

Nå er Jens Jensens vesen i den åndelige verden, men kjenner vi ham rett, kommer han nok til å følge med i arbeidet vårt, og kanskje hjelpe oss med både det ene og det annet.

Fred over Jens Jensens minne.

Dag Blakkisrud og Ib Kondrup

Bofellesskap for eldre (og kanskje noen yngre?)

Begynner du å bli ordentlig voksen? Da er det kanskje grunn til å tenke over hvordan du vil bo og hvem du ønsker å ha rundt deg i årene som kommer?

Gjennom tiden har det vært mange møter og samtaler om dette emnet. Flere har ønsket å gå inn i et samarbeid for å skape et bo- og levestedsskap for eldre i Oslo eller i nærheten av Oslo.

En av dem som var opptatt av denne tanken, var Eva Lunde (1914-2016). Sammen med Sølvi Sørum og Ib Kondrup opprettet hun Stiftelsen Eva

Lundes Fond i 1987. Stiftelsen har som formål å medvirke til at det etableres et bofellesskap for eldre i Oslo/omegn.

Stiftelsen Eva Lundes Fond ser nå etter samarbeidspartnere som kan tenke seg å arbeide videre med å finne en egnet eiendom, og utvikle konseptet bofellesskap for eldre med utgangspunkt i antroposofien.

Interesserte kan ta kontakt med Dag Blakkisrud på e-post dag.blakkisrud@biodynamisk.no eller Sølvi Sørum på telefon 67 14 24 32.

Kristensamfunn og antroposofi

AV TERJE CHRISTENSEN

*Teksten er hentet fra boken
Menschenweihehandlung,
Rudolf Steiner und die
Priestergemeinschaft der
christlichen Erneuerung.¹
Oversettelse og kommentarer
ved Terje Christensen.*

Den åndelige kilde og
grunnlaget for den fornyede
sakramentalismen er å finne
i den antroposofiske bevegelse – og bare i den.
Rudolf Steiner

Forfatteren Peter Selg stiller spørsmålet om hvorvidt Rudolf Steiners forhold til Kristensamfunnet – eller bedre; til dets første presteskap – virkelig var annerledes enn forholdet til og samarbeidet med de antroposofisk orienterte leger, lærere, helsepedagoger, jordbrukere osv. Selg anser spørsmålet ikke bare som berettiget, men likefrem som nødvendig, selv om det sjelden eller aldri blir stilt. I et foredrag februar 1923, over 10 måneder før julestevnet, sa Steiner med ettertrykk:

Det gjelder å ta det antroposofiske arbeidet helt og fullt på alvor. Alle enkelte strømninger innenfor den antroposofiske bevegelse må virke sammen, for å virkelig gjøre dette alvor. Da får det ikke finnes en særskilt,

.....
¹ *Menneskevielsens handling, Rudolf Steiner og prestefellesskapet for kristelig fornyelse.*

avsondret Waldorfskolebevegelse, en bevegelse for fritt åndsliv, en bevegelse for religiøs fornyelse, alt dette kan bare ha fremgang når det føler seg innenfor moderbevegelsen, den antroposofiske bevegelse.

Rudolf Steiner brukte av og til – om enn ikke særlig ofte – begrepet «antroposofisk prest», og dette antroposofiske presteskaper ville han samarbeide med, slik som han også gjorde med de antroposofiske legene, waldorfskolelærerne og noen andre yrkesgrupper.

... Man kan konstatere, sier Selg videre, at når det gjelder Steiners arbeide med de antroposofiske initiativene eller «fornyses-bevegelsene», viser alle disse områdene klare og tydelige fellestrekk: Hans ideelle lære var av grunnleggende betydning for samtlige. Han var ikke på noen måte «bare» den åndelig-ideelle lærer, men deltok i oppbygnings- og utviklingsprosessen for hver enkelt nydannelse med råd og dåd.

Her finner Selg det på sin plass å minne om at Rudolf Steiner verken har grunnlagt den første Waldorfskolen, den første antroposofiske klinikken, den første Demeter-bedriften eller Kristensamfunnet. Det var over alt selvstendige og initiativrike mennesker, som – på grunnlag av antroposofiske ideer de hadde tatt opp og gjort til et indre anliggende – modig og med det fulle ansvar gikk i spissen for disse initiativene. Om Kristensamfunnet sa Steiner at «...det har dr. Rittelmeyer grunnlagt sammen med sine medarbeidere».

En annen viktig overensstemmelse mellom de forskjellige «fornyses»-bevegelsene – fra den åndsvitenskapelig utvidede medisin til Kristensamfunnet – er at ingen av dem på noen måte i første rekke eller fortrinnsvis skulle komme antroposofere til gode. Hver eneste av disse initiativene ble av Steiner betraktet som en gave til alle mennesker, ja, for vår sivilisasjon rett og slett. Om den religiøse for-

nyelsesbevegelse, så han at den bare hadde noen mening hvis den virket utenfor Antroposofisk Selskap og ble en del av det almene kulturliv; «Man skal ikke hengi seg til den illusjon at det i virkeligheten skulle være mulig å føre en religiøs bevegelse avsondret fra hele det øvrige kulturliv». Dette skulle også gjelde for fremtiden, og gjaldt alle deler av bevegelsen.

Imidlertid var denne bejaende gest av åpenhet overfor verden i Rudolf Steiners konsept alltid forbundet med en indre, esoterisk kjernedannelse – denne hadde og har sitt åndelige urbilde i pinsefelleskapet. – Waldorfskolene, den antroposofiske medisinen, jordbruket og kunsten, men også «bevegelsen for religiøs fornyelse», skulle bæres av en indre kjerne av mennesker, nøye forbundet med antroposofien – og virke utad, – ut i verden.

Det er kjent hvordan Friedrich Rittelmeyer, den øverste leder for Kristensamfunnet, i denne henseende var virksom på en forbilledlig måte: Han var medlem av styret for Antroposofisk Selskap i Tyskland og autorisert som «Goetheanum-Redner». Riktignok var Rittelmeyer – med sin innsats for den almene antroposofi og for selskapet – ikke den eneste i kretsen av prester, leger, lærere og jordbrukere. Men i det store og hele var det alt for få mennesker som oppfylte denne Steiners oppfordring og oppgave. Grunnen kunne dels være at de var overbelastet, men også at de manglet innsikt i Steiners forståelse av «datterbevegelsene». Ikke bare hadde man nok med eget arbeide, man var også seg selv nok – man betraktet Waldorfskolen, Demeter-gården eller Kristensamfunnet hvor man virket, som det aller viktigste, og fremfor alt betraktet man virksomheten som noe som besto i seg selv. Men det er en skjebnesvanger feiltagelse. Alle disse grunnleggelsene levde og lever av antroposofien eller «den antroposofiske bevegelse». Den var noe mer og annet enn summen av alle antroposofiske aktiviteter, nemlig en vesensaktig åndelig strømning som er villet og ledet av høye oversanselige makter. Steiner betegnet ved flere anledninger den antroposofiske bevegelse som skaperen av bevegelsen for den religiøse fornyelse, og hevdet at den åndelige kilde og grunnlaget for den fornyede sakramentalismen er å finne i denne antroposofiske bevegelse – og bare i den. På denne bakgrunn var Kristensamfunnets arbeide en del av det antroposofiske liv. Det gjør inntrykk å se at Rudolf Steiner helt fra begynnelsen av beskrev det slik. Ved sitt første møte med teologgruppen i Stuttgart

Friedrich Rittelmeyer
(1872-1938).

juni 1921, som overveiende besto av teologistudenter, avsluttet han med følgende ord: «Måtte det særlig fra dette arbeidet vokse frem noe som er av verdi innenfor det antroposofiske arbeidet». Knappt to år senere, i februar 1923, ytrete Steiner seg i retning av at det ville være gledelig om prestene i Kristensamfunnet ville ta aktivt del i det allmenne antroposofiske arbeidet i selskapet, «slik at det som skjer i Landhausstrasse 70 kunne bli så viktig for teologene selv at de alltid selv ville vise seg der». Da ville også menighetens medlemmer før eller senere vise seg der og finne veien til antroposofien. Det var viktig for presteskapet også å føle seg medansvarlig for den antroposofiske bevegelse som helhet

Dermed er det pekt på hva som var *felles* for virksomhetene, og Peter Selg går over til å skildre det som adskiller.

Når man ser på den antroposofiske bevegelse under ett, er det tydelig at Kristensamfunnets presteskap hadde en langt høyere grad av nærhet til Rudolf Steiner enn noen av de andre antroposofiske yrkesgruppene. Og denne nærhet var gjensidig. Riktignok var Rudolf Steiner den åndelige lærer og stilte sine erkjennelser fritt til disposisjon – han var den som meddelte erkjennelsene fra den oversanselige verden – likevel medvirket han fra første stund som en del av dette fellesskapet. Bare i denne sammenheng brukte han slike ord som «vi» og «vår», noe slikt forekom ikke f. eks. med legene, ja heller ikke med Waldorfskolen i Stuttgart som betydde så mye for ham, og hvor han investerte så mye arbeide, kjærlighet og tid. I den undervisningen han gav teologene, fremsto han som strålende og glad; «som fisken i vannet» ble det sagt. Om de foredragene han kunne tenke seg å holde om fornyelsen av det religiøse liv, uttalte han i

1920 at han da ville uttale seg på «en langt mer intim måte» enn til legene. Det er verdt å merke seg, og det fremkaller samtidig spørsmålet: Hvorfor var det slik?

Peter Selg mener at svaret er like enkelt som det er dyptgående: «I sentrum for Steiners arbeide, livsverk og livsmål sto Kristus-vesenet, Kristus-offeret og Kristus-impulsen i tidsalderen til Mikael, ja «Kristi åsyn». Ifølge Steiners beskrivelse ble bevegelsen for religiøs fornyelse stiftet «av åndelige vesener på åndelig grunn». Den har sitt midtpunkt i Menneskevielsens handling, som er den egentlig første messe etter innstiftelsen av nattverden.

Rudolf Steiner understreket at han bisto med råd og dåd over alt hvor det gjaldt de ytre innretninger, men at det som skulle foregå, måtte springe ut fra prestenes egen krets.

Hva det dreide seg om når bevegelsen først var grunnlagt, måtte være å holde den selvstendig:

...slik at den ganske visst kan ha det inderligste forhold til den antroposofiske bevegelse, men til tross for det må stå på egen grunn og ikke være noe i retning av en gren eller kvist på den antroposofiske bevegelse. Og også den antroposofiske bevegelse må – fordi den etter hele sitt vesen er en erkjennelsesbevegelse – se bort fra en religionsstiftelse, og på sin side holde seg selvstendig overfor denne religiøse bevegelsen.

Og Selg fremhever samtidig at Steiner gikk inn for at Kristensamfunnet etter julestevnet i 1923 skulle bli sterkere virksomt «innenfor vår samlede åndsbevegelse».

LITT OM KRISTENSAMFUNNETS PIONERTID I NORGE OG FORHOLDET TIL ANTROPOSOFIEN

AV TERJE CHRISTENSEN

Den ene av de to kristensamfunnsprestene i Oslo, Kristine Høiland, har i *Antroposofi i Norge* og i Kristensamfunnets tidsskrift, begge nr. 1/2017, skrevet informativt om hvordan «Bevegelsen for religiøs fornyelse» ble satt ut i verden for 95 år siden. På slutten av sin artikkel har Høiland også ganske kort nevnt Christian Smit og grunnleggelsen av Kristensamfunnet i landet vårt. I håp om at en mer inngående skildring av hele dette forløpet kan bidra til å utdype forståelsen av forholdet mellom Kristensamfunnet og antroposofien, vil et supplement fra vår hjemlige arena kanskje her være på sin plass.

Fra grunnleggelsen av og mange år fremover handler denne fortellingen i all hovedsak om et ganske enestående menneske, Christian Sundt Smit, som satte bevegelsen ut i livet på norsk jord og dermed grunnla Kristensamfunnet som det første, ikke bare i Norge, men i hele Norden.

Christian Smit ble født 26. oktober 1886 som det yngste av tre barn i en familie som både på fars- og morssiden til-

hørte velhavende, tradisjonsrike Bergens-slekter. Hans mor og søster sluttet seg tidlig til den teosofiske bevegelsen, og 1910 kom han over en bok i hjemmet med tittelen *Kristendommen som mystisk kjensgjerning*. Den var oversatt til norsk året før. Foruten et helsides bilde av forfatteren, Rudolf Steiner, var boken også utstyrt med en omfattende introduksjon om Steiners liv og virke frem til den tid.

Boken gjorde et overveldende inntrykk på Christian Smit. Med den handlekraft og beslutsomhet som var et særpreg for ham, besluttet han seg for å oppsøke mennesket bak verket. Han hadde nettopp fullendt sitt juridiske studium, men istedenfor straks å ta fatt på sin yrkesmessige løpebane, dro han direkte til Tyskland. Etter å ha møtt Rudolf Steiner personlig og fulgt en rekke av hans foredrag både i Berlin og i en del andre byer, sluttet han seg med begeistring til den antroposofiske åndsretning. Men den unge juss-kandidaten hadde ennå ikke funnet sin livsoppgave, og den følgende tid henvendte han seg i et brev til Steiner for å få råd.

Imidlertid fullførte han den obligatoriske praksistid som sorenskriver- og sakførerfullmektig, og etablerte seg deretter med eget advokatfirma. Som anerkjent jurist fikk han også en del oppgaver som dommer ved Bergens overrett, likeså var han noen år konstituert fylkesmann i Bergen og Hordaland. Ved siden av sitt krevende yrke engasjerte han seg også i det antroposofiske arbeidet. Da Rudolf Steiner besøkte Bergen i 1913, bodde Steiner hos familien Smit, og det ble anledning til å møte ham igjen og høre hans foredrag.

Etter noen års medlemskap i Bergensgruppen av Antroposofisk Selskap, ble Christian Smit også formann, et verv han påtok seg fra 1918 til 1925. I denne tiden, da Steiners ideer med sikte på en løsning av de store sosiale og politiske problemene etter første verdenskrig ble forsøkt satt ut i livet på forskjellige kanter av Europa – gjennom den såkalte tregreningsbevegelsen – ble Smit valgt som leder for den norske avdelingens lokale arbeidsgruppe i Bergen. I en rekke foredrag både i hjembyen og i hovedstaden talte han varmt for de nye tankene, særlig gjaldt det bedriftsråd og enhetsskolen. Den sistnevnte ble i disse årene (1919) virkeliggjort med Waldorfskolen i Stuttgart, et mønster for de senere Steinerskolene rundt om i verden.

Da Christian Smit fikk kjennskap til Kristensamfunnets grunnleggelse, følte han igjen nødvendigheten av selv å undersøke saken, og han dro til Stuttgart og Dornach. Han fikk oppleve Menneskevielsens handling, og snart hadde han tatt sin livsbestemmende avgjørelse; han ville vie seg til prestegjeringen og plante den religiøse fornyelsesimpuls på norsk grunn. Med denne beslutningen avbrøt han sin borgerlige karriere, og etter fullført utdanning på Kristensamfunnets seminar i Stuttgart, ble han i 1926 presteviet av Friedrich Rittelmeyer. Smit oversatte ritualene til norsk, og i 1927, tre år etter at de første prester startet sin virksomhet i Tyskland, holdt han den første Menneskevielsens handling i Oslo. Med dette tok Kristensamfunnets kultiske og sakramentale virke sin begynnelse i de nordiske land. Det krevdes både mot og kraft, og Christian Smit hadde begge deler. Egentlig fantes det ingen forberedelse, ikke noe tilløp til en menighetsdannelse, så alt måtte opparbeides fra grunnen av. En liten krets mennesker sluttet opp om arbeidet, noen av dem antroposof, og

Christian Smit
(1886-1960).

etter en tid var det visstnok omkring 100 mennesker som utgjorde menigheten i Oslo. Noen nevneverdig økning fikk Smit ikke oppleve. Det fortelles at han på mang en ukedag holdt handlingen alene, bare med bistand av ministranten. Med en ufattelig utholdenhet

fullførte han sin gjerning. I 10 år var han den eneste Kristensamfunnsprest i Norden, og i sin virksomhet her i landet som han skjøttet i 33 år til sin død i 1960, fikk han bare den siste tiden en presteviet som medarbeider; først Harald Falck-Ytter i tre år, deretter Johannes Hertzberg i to år.

Selv om det nye kirkesamfunnet fikk behørig omtale i hovedstadspresen, og det kom mange interesserte til de offentlige foredragene som Smit holdt, gikk det altså svært langsomt med aktiv tilslutning. Den luthersk-evangeliske kristendommen preget den gang landet på en mer ensartet måte, og en religiøs bevegelse med sentrum i det kultisk-rituelle måtte oppleves som fremmedartet. Hertil kom at det innenfor antroposofiske kretser var en del motstandere av det de oppfattet som en uheldig sammenblanding av den erkjennelsesimpuls som antroposofien skulle være, og Kristensamfunnets som en religiøs vei. Etter dette synet var det uriktig at en del antroposof sluttet seg til Kristensamfunnet og at de betraktet det som sin spesielle «kirke». Det ble også kritisert at Christian Smit deltok aktivt i Antroposofisk Selskap.

Smit selv hadde imidlertid ingen vanskelighet med å holde de to funksjonene – som prest og som arbeidende antroposof – klart fra hverandre. Han var blitt kjent med Rudolf Steiners verk mange år før grunnleggelsen av Kristensamfunnet, og han var fortsatt en av den antroposofiske bevegelses mest energiske og utholdende

krefter. I to år var han medlem av det såkalte landsråd, et overgangsstyre for Antroposofisk Selskap i Norge, og de følgende ni år, da hans svoger, sveitseren Conrad Englert var selskapets generalsekretær, var de sterke støtter for hverandre. Smit hadde også en uvurderlig hjelp i sin kone, Lily Faye. Sammen gjorde de hjemmet til litt av et kultur-sentrum, preget av billedkunst og musikk, samtidig som det hersket en utstrakt gjestfrihet, med studiegrupper og andre sammenkomster. Her vokste syv sønner opp, og av disse ble fem aktivt arbeidende antroposofere på forskjellige felter: Didrik ble musiker og spilte gjennom en årrekke til Menneskevielseshandlingen i Kristensamfunnet. Arne ble en av de tidlige leger som arbeidet ut fra Steiners impulser i medisinen. Christian Faye ble lærer på Steinerskolen i Oslo. Paul var vernesekretær i fengselsvesenet og gjorde ved siden av sitt yrke et verdifullt arbeide med språkforming. Jørgen grunnla sammen med Arne Klingborg det antroposofiske sentrum Järna i Sverige, og han ble styremedlem i Antroposofiske Selskaps sentralstyre i Dornach, Sveits.

For å knytte tråden tilbake til Peter Selgs betraktninger: Likesom de to pionerene, Friedrich Rittelmeyer og Emil Bock, hadde også Christian Smit funnet veien til sin livsoppgave gjennom møtet med Rudolf Steiners antroposofi. For alle tre ble det den første impuls, som de mer og mer kunne fordype, så den ble en kilde de

kunne øse av både i sitt liv og i sin gjerning. De virket i bevisstheten om at den nye religiøse bevegelse hadde sitt utspring i den samme kilde som antroposofien, og forholdt seg til Steiners oppfordring i de ordene som tidligere er sitert:

Det gjelder å ta det antroposofiske arbeidet helt og fullt på alvor. Alle enkelte strømninger innenfor den antroposofiske bevegelse må virke sammen, for å virkeliggjøre dette alvor. Da får det ikke finnes en særskilt, avsondret Waldorfskolebevegelse, en bevegelse for fritt åndsliv, en bevegelse for religiøs fornyelse, alt dette kan bare ha fremgang når det føler seg innenfor moderbevegelsen, den antroposofiske bevegelse.

HENVISNINGER:

Kildene til disse tekstene er foruten omtalte bok av Peter Selg, først og fremst John Baum: *Veien til religiøs fornyelse*, Antropos Forlag 2009, dessuten artikkelen om Christian Smit av Cordelia Böttcher i: *Anthroposophie im 20. Jahrhundert. Ein Kulturimpuls in biografischen Porträts*. Utg. Bodo von Plato. Verlag am Goetheanum 2003.

Terje Christensen er historiker, oversetter og forfatter av en rekke bøker og artikler om antroposofi.

KAJ SKAGEN OM BØKENE NORGE, VÅRT NORGE OG GRALSSØKEREN

Mandag 22. oktober: Norge, vårt Norge – Metafysiske strømninger i norsk historie. En felles interesse i Kaj Skagens bok *Norge, vårt Norge* (2018) og Rune Slagstad's *De nasjonale strategier* (1998) er strømmingen i norsk åndsliv som Slagstad kaller «den annen front» og Skagen «idémystikken». Samtale mellom Rune Slagstad, Kaj Skagen og Cato Schiøtz. Litteraturhuset i

Oslo, Wergeland, kl 19.00. Gratis. Arr.: Dreyers forlag Oslo.

Tirsdag 27. november: Gralssøkeren – *Rudolf Steiners idémessige utvikling 1879–1902*. Forfatter Kaj Skagen i samtale med Cato Schiøtz om bokens tematikk. Josefines gt 12, kl 19.30. Entrè: 70 kr. Arr.: Oslogruppen.

Norges vitale forfattere

AV CATO SCHIØTZ

Den antroposofiske bevegelse i Norge har et markant særpreg i forhold til andre land: Ingen andre steder har antroposofier – eller personer som forbinder seg med antroposofien – vært så synlige og så sentrale i kulturlivet. Dette gjelder i særlig grad forfattere – både innenfor skjønnlitteratur og sakprosa.

Blant forfatterne i etterkrigsgenerasjonen er det særlig grunn til å fremheve Kaj Skagen (født 1949) og Peter Normann Waage (født 1953) som både gjennom skjønnlitterære bidrag og gjennom sakprosa har frontet Rudolf Steiners livsverk. De var forøvrig begge sentrale som redaktører i kvalitetstidsskriftet *Arken* som ble utgitt i perioden 1978-1989.

Både Skagen og Waage er i 2018 aktuelle med nye bøker, hvor antroposofi og Rudolf Steiner er viktige temaer. Kaj Skagen utga i år på Dreyer *Norge vårt Norge. Et lands biografi*. På Vidarforlaget utga han også *Gralssøkeren - Rudolf Steiners idémessige utvikling 1895-1902*. Peter Normann Waage utga den store André Bjerke-biografien på Aschehoug, *André Bjerke. I kampens glede*.

Vi skal se nærmere på disse tre utgivelsene.

NORGE VÅRT NORGE. ET LANDS BIOGRAFI

Kaj Skagen har et rikholdig og viktig forfatterskap som omfatter både skjønnlitterære bidrag og sakprosa. I årets bok, *Norge vårt Norge*, er den norske nasjonalitet tema. Skagen tar oss med på en reise gjennom norsk historie fra Hans Nilsen Hauge til i dag og understreker verdien av betydningen av den kristne og spirituelle kultur for det vi i dag forbinder med det norske.

Et av Skagens hovedanliggender er at spenningen mellom

religion og mystikk og opplysningstenkning har representert en verdifull syntese for nasjonsoppbyggingen.

Han konstaterer med beklagelse at moderne kristendom, metafysikk og mystikk er presset ut av den norske hovedstrømmen. Denne viktige delen av norsk kultur har forvitret med uheldige følger.

Forsoningen mellom tro og fornuft, mystikk og opplysning, religion og vitenskap er et særpreg ved Rudolf Steiner og hans antroposofi – som igjen har sine forstadier i tysk idealisme.

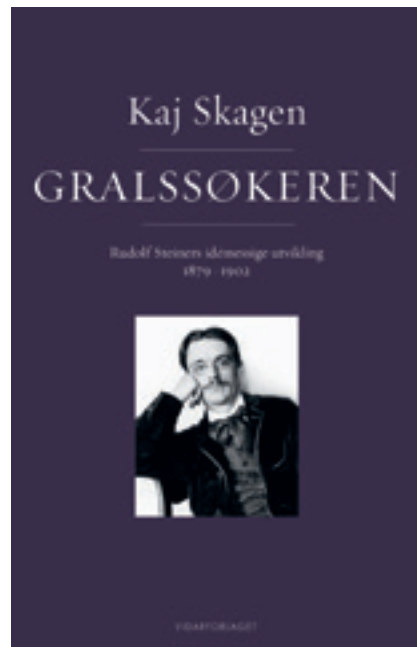
Situasjonen i dag er at vi ikke lenger har noen kristen tenkemåte som kan motivere til selvbegrensning med hensyn til teknologi og forbruk. Vi har ingen mystikk som kan sette menneskene inn i et større perspektiv og begrunne en rasjonell selvdisiplin. Og vi mangler et natur- og livsbilde som kan bidra til å se forskjell på fremskritt og feil i den teknologiske utvikling. Og ikke minst: Vi har ingen danselse som lar eldre tradisjoner virke modererende på radikale og kulturrevolusjonære eksperimenter.

I boken understrekes antroposofiens betydning i norsk kultur, se særlig kapitlet Guds redningsmenn på side 128-152. Boken har fått gode – og til dels strålende kritikker. Og en ting er alle kritikerne enige om: Kaj Skagen skriver bedre norsk enn noen gang og er en av våre fremste essayister.

GRALSSØKEREN

Kaj Skagens andre bok i år, *Gralssøkeren*, er en smal tittel, men den er vesentlig for alle som er interessert i Rudolf Steiners livsverk og i antroposofi. Utgivelsen må sees i sammenheng med den store Steiner-biografien, *Morgen ved midnatt* fra 2015.

I forordet til *Gralssøkeren* gir Skagen følgende opplysning: Boken inneholder tekstdeleer fra *Morgen ved midnatt*, forkortet og bearbeidet med tanke på å la Steiners idémessige utvikling i overgangen fra hans tid som Nietzsche-apologet

i Weimar i 1895 og radikal skribent i Berlin i 1897-99, til hans overgang til mystikken i 1901, fremstå i sammenheng. På bokens baksideomslag presiseres bokens hovedtema:

Debatten om antroposofien arter seg ofte som en kamp om hvordan Steiners personlige utviklingsgang skal oppfattes. Særlig gjelder dette hans overgang til mystikken og teosofien i 1900-02. Var hans overganger fra Nietzsche-ateisme, darwinisme og anarkisme på 1890-tallet og til teosofi og antroposofi etter 1900 en naturlig utvikling med indre kontinuitet og logikk, eller var denne utviklingen et selvmotsigende brudd, hvor man må lete etter årsaker i form av en omvendelse eller personlighetsforstyrrelser, opportunisme eller overfladiskhet?

Dette spørsmålet har vært diskutert i årtier. Påstanden om et uforklarlig – muligens opportunistisk – brudd har vært et gjennomgangstema blant Steinerkritikere.

I *Gralssøkeren* påviser Kaj Skagen at Steiners ungdomsfaser med Darwin, Nietzsche og anarkismen kunne gå over i teosofi og antroposofi uten noen indre kontinuitetsbrudd.

Boken tar i denne forbindelse et oppgjør med uriktige påstander som den tyske historiker Helmut Zander og den norske idehistorikeren Jan-Erik Ebbestad Hansen har fremsatt.

ANDRÉ BJERKE. I KAMPENS GLEDE

30. januar i år var det ett hundre år siden André Bjerke ble født. Jubileet ble markert på en rekke måter. Den viktigste var utvilsomt utgivelsen av Peter Normann Waages store André Bjerke-biografi med undertittelen *I kampens glede* på over fem hundre sider, og som ble utgitt på André Bjerkes eget forlag, Aschehoug.

André Bjerke har en helt sentral stilling i etterkrigstidens norske kulturliv. Han har hatt en tydelig og viktig stemme helt siden han debuterte med diktsamlingen *Syngende jord* i 1940.

Det er to ting som særpreger Bjerkes forfatterskap: For det første er det den nesten utrolige bredden og spennet på utgivelsene. André Bjerke behersker de fleste genre. Han er lyriker, essayist, krimforfatter, oversetter, filolog og sjakk-skribent. Det andre som særpreger forfatterskapet

er at det *lever*. Bøkene fra hans samtidige forfatter-kolleger har i dag ingen sentral betydning – med unntak av Jens Bjørneboes forfatterskap.

André Bjerke leses imidlertid i enda større grad enn sin fetter, Jens Bjørneboe. Bjerkes to bind med hans samlede lyrikk selger og selger. Hans kriminalromaner skrevet under pseudonymet Bernhard

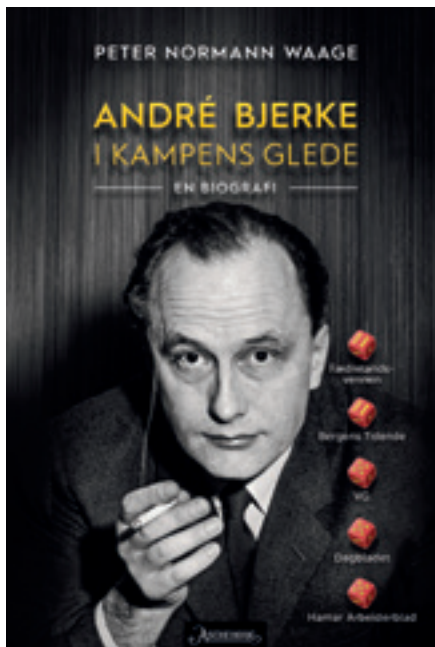
Borge likedan. André Bjerke var én av grunnleggerne av Rivertonklubben, hvor medlemmene i 2017 kåret henholdsvis de viktigste norske krimforfatterne og de viktigste norske krimbøkene.

André Bjerke kom på tredje plass av norske krimforfattere og var den eneste som hadde to bøker på topp-ti-listen: *De dødes tjern* ble nr. tre og *Døde menn går i land* ble nr. syv. Hans barnevers leses av stadig nye generasjoner foreldre.

Og i de senere årene har særlig hans essays blitt fremhevet. André Bjerkes store betydning som essayist understrekes av Henning Hagerup i artikkelen *Fugler i fiksérbildet* fra tidsskriftet *Vagant* nr. 2-3/2007, og av Ole Christian Kjerschow i boken *André Bjerke mellom to kulturer. Kultur- og vitenskapskritikk* fra 2011.

Waages biografi gir en strålende innføring i André Bjerkes biografi og livsverk. Særlig er det grunn til å understreke det heldige grepet Waage har med hensyn til disposisjonen. I motsetning til alle andre biografier som disponeres kronologisk, behandler André Bjerkes livsverk og biografi *tematisk*.

På den måten unngår han at fremstillingen blir springende.

Dette hadde ellers vært tilnærmet uunngåelig når man – som Bjerke – har så mange baller i luften til enhver tid. Biografien understreker to viktige ting ved André Bjerke: For det første hvilken betydning antroposofien og Rudolf Steiners biografi har hatt for ham helt fra begynnelsen av krigen til hans død i 1985. Waage skildrer hvordan André Bjerke både gikk i dialog med Steiner og hvordan han sloss med stoffet. Waages portrett av sentrale antroposofier gir riktige biografiske bidrag til antroposofiens historie i Norge. I et radiointervju med steinerpedagogen Karl (Kalle) Brodersen, sa Brodersen til Mentz Schulerud at det var to ting som i spesiell grad opptok André Bjerke. Det var for det første Goethes fargelære, og for det annet var det Rudolf Steiners kristologi. Waage gir en god innføring i Bjerkes arbeid med begge temaer. Bjerkes arbeid med fargelæren er vel kjent. Men Bjerkes dype beskjeftigelse med Steiners kristologi har ikke i særlig grad vært fremme i offentligheten. Dette temaet var et dypt personlig anliggende hos André Bjerke som han ikke ville profanere.

Cato Schiøtz er advokat og aktiv talsmann innenfor den antroposofiske bevegelse siden 1980-tallet.

Homo economicus er ikke et menneske

AV ARNE ØGAARD

Homo economicus betraktes som en normal tilstand, men er egentlig noe som fjerner oss fra det spesifikt menneskelige. Homo economicus er en drift som kan få oss til å kjøpe det billigste nesten uten hensyn til kvalitet og konsekvenser. Et unntak er det imidlertid når bestemte merker gir høy status, da er det nesten ikke grenser for hva folk kan betale. Ved salg tar homo economicus den høyeste prisen det er mulig å få. Ellers frykter man å bli omtalt som dum. Mange økonomer baserer sine beregninger på at det er «homo economicus» som styrer oss.

LEVER I OSS ALLE

Homo economicus lever i oss alle. Det tilhører våre lavere, men sterke drifter, og det kan være svært vanskelig å overvinne. Men nettopp ved å bekjempe dette uvesenet, kan vi oppleve hva det egentlig vil si å være menneske. Det er en del av vår frihetskamp.

Mange sliter med å få pengene til å strekke til. Det er selvsagt akseptabelt å være prisbevisst, men det er et paradoks at *når* vi kjøper det billigste, blir de rike enda rikere. For det er de rike som kan drive stort med moderne teknologi og produsere billigere varer i store mengder. De får dermed større avkastning. Kanskje flyttes produksjonen dit hvor arbeidskraften er billigst og miljøkravene lavest. Klesproduksjonen i Bangladesh er et av mange eksempler på at arbeidere sliter for luselønner i helsefarlige lokaler. Her har de heller ikke hatt mulighet til å organisere seg.

Å HANDLE

Når vi går i butikken, sier vi at vi *handler*. Ved hvert kjøp har våre handlinger konsekvenser. Homo economicus bryr

seg ikke om disse, men som menneske har vi mulighet til å stille spørsmål og til å vurdere de etiske konsekvensene av våre handlinger. Vi kan ta bevisste valg. Kanskje har vi ikke råd til å ta alle de valgene vi helst ville, men da vet vi i det minste litt om hva vi har eller ikke har støttet. Å være menneske er ikke å være perfekt, men det å gjennomtenke sine handlinger og anstrenge seg for at konsekvensene skal bli best mulige, gjør oss mer menneskelige.

Hver gang vi handler, er vi med og bestemmer hvilke produksjoner og hvilke butikker som skal få leve. Er det den lille lokalbutikken på hjørnet, den biologisk-dynamiske bonden, de som produserer klær for en akseptabel lønn, det lille forlaget med en idealistisk profil, den sosiale gründeren som ansetter folk som har falt ut av samfunnet, eller er det de store kjedene og varehusene. Valgene er uendelige og det betyr noe hva vi velger.

FORBRUKERENS MULIGHET

Å få full innsikt i hvordan en vare er produsert og hvordan produsenter og ulike mellommenn er lønnet, er ikke alltid så lett. Men her ligger det store utviklingsmuligheter. Vi forbrukere kan gå sammen og kreve innsyn i hvordan varene er blitt til. Organisasjonen Framtiden i våre hender er av de få som har gjort en innsats på dette området. Mange produsenter skjuler seg under paraplyen konkurransehemmeligheter, og det minner oss om at det ikke er mer konkurranse vi trenger, men mer samarbeid. Forbrukere, produsenter og mellomledd kan samarbeide om hva som skal produseres, hvilke miljøkrav som skal prioriteres og hva som skal være en riktig pris for en vare. Forbrukere har til nå i stor grad vært passive og har latt seg styre av homo economicus, men forbrukerne har et stort potensial til samfunnspåvirkning. I forrige århundre var det

Fra fabrikken i Sekem, Egypt, der arbeiderne får en akseptabel lønn. Foto: Kaja Jenseth.

arbeidere og fagorganisasjoner som presset fram viktige endringer. I dag er dette forbrukerens mulighet.

ASSOSIASJONER

Vi ser at politikere i stor grad står maktesløse overfor de sterke økonomiske kreftene. Så lenge homo economicus har makt over flertallet, vil skattelette bli prioritert framfor bærekraft og rettferdig fordeling. Rudolf Steiner kalte samarbeidsorganet mellom forbrukere, produsenter og omsetningsledd for assosiasjoner, og han mente at det bærende prinsippet i dette samarbeidet måtte være brorskap. Det kan dannes både lokale, nasjonale og internasjonale assosiasjoner.

I en bedrift og mellom ulike aktører i næringslivet vil det forekomme rettslige avtaler. I alle former for rettsliv påpekte Rudolf Steiner at det må være likhet. Lovene må være like for alle. Han var i sin tid spesielt opptatt av å bedre industriarbeiderens rettslige stilling.

FRIHET, LIKHET, BRORSKAP

Næringslivet er selve omdreiningspunktet i samfunnet. Det produserer alt vi trenger, og fordi det er i stand til å produsere mer enn de som er involvert i næringslivet trenger selv, gir det et overskudd som danner mulighet for etablering av skoler, universiteter, prester, sykehus og kunst- og kulturarbeidere. Alt dette som beriker våre liv og gir mulighet for utvikling og dannelse, og som vi kaller for kultur- og åndslivet i et samfunn. Her må det herske frihet. Men i dag er det en tendens blant planleggere og politikere til å betrakte alt som «varer», og at skole og høyere utdanning er til for å utdanne det som trengs i næringslivet. Men like viktig er det at vi utdanner selvstendige, fritt-tenkende mennesker, som kan være kreativt skapende, og som kan

minne oss på hva det egentlig er å være menneske. Et fritt og vitalt kulturliv kan styrke oss i kampen mot homo economicus. Vi trenger inspirasjon og økt bevissthet for å kunne bidra til en fredeligere og mer medmenneskelig verden.

Rudolf Steiners tanker om *frihet* i åndslivet, *likhet* i rettslivet og *brorskap* i næringslivet kalles for tregreningsideen. Denne ideen har impulsert sosiale næringslivstiltak som Cultura sparebank. En bank som står for det motsatte av homo economicus, og som er opptatt av sosialt ansvar og fornuft i økonomien.

Arne Øgaard er steinerskolelærer, skribent, forfatter og redaktør for bladet Pengevirke.

Konkurransen i høysetet

OM NY-LIBERALISMENS TRO PÅ EGENINTERESSE SOM BÆRENDE SAMFUNNSPRINSIPP

AV GUNNAR IHLEN

Hva skal vi mene om politikernes evige jakt på reformer i *effektiviseringens* navn? – Ja, for vi vil vel ikke stille oss i veien for fremskrittet? Bak ord som «modernisering» ligger oftest myndighetenes ønske om å avvikle velferdsordninger, nedbemanne, kutte kostnader eller sentralisere.

EFFEKTIVITET SOM MÅLESTOKK

Når det gjelder slikt som den pågående sammenslåingen av fylker og kommuner, føler vi nærmest dårlig samvittighet over å huse et romantisk ønske om å bevare ordninger som har fungert godt hittil. Men noe sier oss at «de som har satt seg inn i tingene», vet hvorfor det bare finnes *ett* riktig veivalg – den veien «markedet» fører oss. Det blir sagt at sosial trygghet, eller nærhet til tjenestetilbud ikke lenger er noe vi kan ta oss råd til. Alt er blitt så dyrt. Samfunnet vil bryte sammen dersom vi ikke rasjonaliserer og effektiviserer alt som kan rasjonaliseres og effektiviseres. Vi må jobbe smartere. «Robuste» helsetjenester kan vi bare ha dersom vi samler alle virksomheter i store sentrale enheter. Og ikke bare må vi drive sammenslåingspolitikk, vi må også avvikle myndighetenes *ansvar* for befolkningens ve og vel, til fordel for konkurranseutsetting slik at «markedet» får styre. Det blir billigere og bedre, blir vi fortalt.

Vi kan ta et eksempel; drift av jernbaner. Hva ønsker vi oss, et statlig organisert Deutsche Bahn, eller – som i England – et jernbanevesen der ansvaret er lagt til et konglomerat av private aktører? Er det fornuftig å mene at togpersonellet skal ha bemanningsfirmaer som arbeidsgivere, mens vogner og lokomotiver leies inn av ulike selskap, infrastrukturen etableres av private entreprenører og driftes av andre, mens trafikkavviklingen koordineres av et sikkerhetselskap? Erfaringene med dette har jo ikke vært udelt gode. Hverken når det gjelder pris, regularitet eller sikkerhet ble

privatiseringen av British Rail bedømt som vellykket av brukerne. En delreversering av prosessen tvang seg frem i året 2002. Ikke desto mindre kjemper myndighetene her i Norge for konkurranseutsetting av strekninger i vårt eget jernbanenett med en nærmest religiøs tro på at markedet vil gi «mest jernbane for pengene». Og det kan man jo ikke være i mot!

PRIVAT ELLER OFFENTLIG?

Logikken bak alt dette har noe forførende ved seg. Hvem kan stå imot argumentet om at vi må «skape», for at det skal bli noe vi kan «dele» i form av velferd. Men bak dette lever en demagogisk tankemanøver: Liberalister definerer all offentlig produksjon som samfunns*kostnader* – mens det kun er fortjenesten i privat vare- eller tjenesteproduksjon som kan kalles verdier. Og hvordan begrunnes dette? Private gründere hemmes av at kundenes kjøpekraft bindes opp i skatt. Kjøpekraften i markedet svekkes ved at goder som utdanning og helse finansieres med skattepenger. Men da underslås det faktum at kjøpekraften ville bli like mye redusert dersom de tilsvarende godene ble betalt individuelt fra brukernes lommebøker! Satt på spissen; – staten og kommunene strever med å få pengene til å strekke til overfor *reelle* behov, mens privatgründerne leter opp nisjer, der folks svakhet for sære luksusprodukter ofte utnyttes kynisk. I liberalistenes agitasjon spørres det om ikke folk «selv skal få bestemme» hva pengene går til; smarttelefon eller sykehjem for bestemor. Hvis flertallet velger elektronikk fremfor helsevesen, er det vel greit?

NY-LIBERAL VERDENSORDEN

I denne artikkelen vil jeg forsøke å vise at disse forestillingene, som i det store og hele gjør samfunnsdebatten til et spørsmål om valget mellom privat eller offentlig drift, er villedende. Vi er blitt opplært til å tolke samfunnskonfliktene som en dragkamp mellom en venstreside som vil

Adam Smith
(1723-1790)

ha mer *samarbeid*,
og en høyreside
som sverger til
mer *konkurranse*.
I dagens politiske
klima får man følelsen
av at førstnevnte
side betrakter
ansvarsfølelse overfor
medmennesker som
integrert i menneskets

natur, mens høyrekreftene følger et ubønnhørlig krav
om å se mennesket som et rovdyr og vil tilrettelegge
samfunnsordningene i samsvar med dette. Ut fra den
antroposofiske idé om tregrening av de sosiale funksjoner
og systemer, vil man kunne innse at den aktuelle inndel-
ingen av samfunnet i to sektorer bygger på en falsk ana-
lyse. Men dette ligger utenfor *denne* artikkelens rammer.

Ser vi på dagens situasjon, vil vi fort kunne enes om at
den ene siden – den konkurranseorienterte – etter hvert
har styrket sin posisjon innen den vestlige verdens opinion
og dens maktsentra. Vi aksepterer å bli styrt av marked og
finans. Den sosialdemokratiske tanken om samfunnsansvar
gjennom fellesskapet har overraskende raskt mistet fotfeste
i de fleste vestlige land. Men hvorfor og hvordan er det
blitt slik? For å komme under huden på disse spørsmålene,
må vi undersøke tidens dominerende sosialøkonomiske
modell; *ny-liberalismen*. Vi må nærme oss striden om
hvilke konsekvenser den ny-liberale verdensorden har
lokalt og internasjonalt, og hvilket menneskebilde den
dypest sett næres av. Og et ubehagelig spørsmål kan ikke
unngås: Hvem ser seg tjent med innføringen av en global
markedsliberalisme, hvilke interesser er det som trekker i
trådene?

INFORMASJONSKRIG

Ny-liberalismen som samfunnsmodell har vært virksom
så vidt lenge at den har pådratt seg en merittliste. Vi har
rikelig anledning til å se bildet av modellens konkrete

virknings avtegne seg, så vel lokalt som globalt. Men
på dette området er det forsiktig sagt sterk uenighet om
tolkningen av fenomenene, her virker i høyeste grad prin-
sippet om at det kommer an på øynene som ser!
Holdningene synes totalt farget av det menneskesyn man
har i utgangspunktet, eller også av aktørens interesse i å
styre konklusjonene. Vi står på ingen måte på nøytral mark.
Det viktigste *moralske* spørsmålet er hvorvidt en ny-
liberal politikk generelt kan produsere en mer rettferdig
verden, eller om den tvert imot virker skjerpene på
økonomisk ulikhet. I et tilspisset konfliktbilde er det
krevende å skjelne mellom fakta og desinformasjon. Men
vi mennesker er utstyrt med en god porsjon logisk sans og
en evne til intuitivt å kunne lese graden av oppriktighet hos
nyhetsformidlerne. Jeg vil hevde at det fortsatt er mulig å
danne seg et bilde av hva de rike landene gjør overfor land
i den tredje verden.

FILOSOFISK BAKGRUNN

Nedenfor vil jeg beskrive markedsliberalismens verdi-
system mer detaljert, og deretter skissere hvordan dette
omsettes i konkret maktpolitikk. Foreløpig er det tilstrek-
kelig å peke på det innlysende i at det ny-liberale prosjektet
står og faller med tilhengernes evne til å overbevise seg
selv og oss andre om at deres politikk er til gagn for andre
enn kun verdens rikeste og mektigste. Empirien – det dras-
tisk voksende gap mellom levekårene til rike og fattige
deler av verdens befolkning – burde enkelt gjøre slutt på
en slik overbevisning! Hvis ikke må den ha karakter av en
religiøs tro! Men her ligger nok noe av problemets kjerne.
Professor Sturla Stålsett fra Oslos teologiske fakultet be-
skrev i 2001 ny-liberalismen som et dypest sett religiøst
system:

Markedet har guddommelige trekk: Det hviler i seg
selv, er sin egen begrunnelse. Det virker fordi det
virker. Og hvis det ikke virker, er det fordi det er for
lite av det – ikke for mye. Markedet bærer det helliges
kjennetegn: Det fasinerer og skremmer. Tiltrekkende i
sine løfter om evig velstand. Skremmende i sin ubønn-
hørlige dom: Den uproduktive må dø.²

.....

1 Se også: Peter Selg (4)

2 Stålsett, Sturla J: «Motstand mot markedets offerkult»,

David Ricardo
(1772-1823)

For å kunne bedømme om beskrivelsen av ny-liberalismen som et religiøst system har noe for seg, må vi gjøre et raskt tilbakeblikk på liberalismens historiske

røtter, og da kommer vi ikke utenom «økonomifagets far», skotten Adam Smith. Går man ned den lille trappen til Blackwells universitetsbokhandel i Oxford, vil det første som møter blikket være utstilte eksemplarer av Adam Smiths bok *The Wealth of Nations*. For sikkerhets skyld er omslaget forsynt med et sitat fra boken i rød skrift:

Det er ikke fra slakterens, bryggerens eller bakerens velvilje vi skal forvente oss en middag, men fra deres hensyn til egen interesse.

Jeg tror bokhandleren vil at dette skal gi oss en aha-opplevelse: – En genial konstatering av det innlysende! Men smak på setningen en ekstra gang: Viser den ikke egentlig et resonnement som på samme tid er vulgært, misledende og banalt? Men bokhandleren har nok rett i at denne tankens *historiske* nedslag er overveldende. Kanskje finnes det ikke mange setninger som har preget ettertidens hendelser i større omfang! Vi kan begynne med Charles Darwin, som omsatte idéen om egeninteressens allmakt, til darwinismens tese om at menneskearten dypest sett kan forklares ved kampen for egen overlevelse³. Vi kan fortsette med Marxismens negasjon, der egeninteressen er blitt en del av menneskenaturen som må bekjempes gjennom diktat ovenfra. I nazismen finner vi samme

tanke pervertert til en lære om at *den sterkeste* har rett til å herske. Og i dagens gjenoppståtte ny-liberale ideologi trives demagogien om at bare de rike får berike seg uhemmet, vil lønnsom virksomhet bli igangsatt som til sist lar det dryppe arbeid og inntekt på «alle og enhver». Om og om igjen møter vi påstanden om at vi må overlate styringen til markedet og egeninteressen. Da vil det bli en større «kake å dele» for *hele* samfunnet.

Det diskuteres ofte om hvorvidt Adam Smith egentlig sto for egeninteressen som altoverskyggende prinsipp. I hans tidligere verk *The Theory of Moral Sentiment* veies betydningen av egeninteresse opp mot vekten av rettferdighetssans og empati. Men i en senere historisk fase av liberalismens utvikling, gjennom den britiske økonomen David Ricardo (1772-1823), oppsto bildet av mennesket som et *Homo Oeconomicus*, et vesen som utelukkende handler rasjonelt ut fra hensynet til nyttemaksimering og egen fortjeneste. Børsspekulanten blir i denne sammenheng et forbilde. Ricardo mente at så lenge det står enhver fritt å flytte sin kapital dit man ønsker, vil man selvfølgelig lete seg frem til det mest fordelaktige, slik at gode løsninger utkonkurrerer de mindre gode. Mange økonomi-teoretikere innen den såkalte ny-klassisismen og neo-liberalismen grep fatt i denne tenkemåten. Den egoistiske handlemåten ble ansett som riktig, og ble oppmuntret – med den størst mulige velstand for alle som mål.

Hvis man stadig ikke forstår hvordan hvert enkelt individs egoisme – i sum – kan resultere i alles beste, kommer Adam Smiths begrep «markedets usynlige hånd» til hjelp. Liberalismens bærende tanke er jo at de beste (mest vekstfremmende) løsninger oppstår som følge av enkeltindivids grådighet. Dette forklares av Smith ved å henvise til markedet som et system av selvregulerende mekanismer, som holder samfunnet sammen, slik som usynlige krefter også holder planetene i bane rundt Solen. Men om historiens dom kan styrke holdbarheten av en slik analogi, er et ganske annet spørsmål.

I løpet av den industrielle revolusjon på 1800-tallet hersket en nærmest uinnskrenket tro på at det frie marked skaper vekst. Etter 1900-tallets to verdenskriger var denne optimismen avløst av skeptisisme. Erfaringen støttet ikke lengre tanken om den kapitalistiske resurskampen som selvregulerende. «Liberalismen holdt ikke hva den lovet.

.....
Klassekampen 2. Juli 2001

3 Se også: Gunnar Ihlen (5)

Markedets usynlige hånd var blitt i overkant usynlig.»⁴

KEYNESIANSK BLANDINGSØKONOMI

Etter den andre verdenskrig var det markedsliberale tankegods kommet sterkt i miskreditt over hele den vestlige verden. Man hadde ved flere anledninger erfart at den globale kapitalismens reisverk kunne kollapse. Det var ikke lenger politisk mulig å opprettholde den globale liberalismen som økonomisk utopi. Allerede i juli 1944 møttes representanter for 44 land i Bretton Woods, New Hampshire, for å fastlegge nye rammer for verdenshandelen. Den ustabile liberalistiske økonomien fikk en god del av skylden for depresjon, fascismens fremmarsj, og de to verdenskrigene. Den utrettelige frihandelsliberalisten Friedrich August von Hayek måtte se sin ideologi utkonkurrert av teoriene til John Maynard Keynes.

I Bretton Woods grunnla industrilandene, med USA i spissen, den epoken i verdensøkonomien som skulle baseres på en økonomisk aktiv stat som grep regulerende inn for å utjevne konjunktursvingninger. Den keynesianske «blandingsøkonomien» resulterte for en periode i en av historiens største vekstbølger. Den skapte velstandsforbedring både for de velstående, men også for svakerestilte grupper. I Norge ble denne samfunnsøkonomien administrert av et egenmektig Arbeiderparti som hadde rent flertall i Stortinget. Nå var «veksten» blitt det enerådende ideal. En ensidig vektlegging av raskest mulig industrialisering, gjorde slutt på tradisjonsrike næringer og levemåter. I boken *Norge, vårt Norge* skriver Kaj Skagen:

Arbeiderpartiet gikk inn for en statlig styrt planøkonomi som skulle føre til en rask og komplett industrialisering av landbruks- og fiskerisamfunnet. Norge ble omformet til et stort, sentralt ledet bedriftskombinat, om enn med vide fullmakter til private næringsdrivende, som ble spendt inn i den overordnede plan gjennom skattesystem og reguleringer. Profitten som ble tatt ut, skulle sendes tilbake til folket i form av arbeidsplasser og høyere

lønninger, bedre arbeidsforhold og velferdsordninger. Noen annen målsetting fantes ikke. Da dette målet var nådd på 1960-tallet, fortsatte prosjektet ad absurdum, inntil velstand og velferd langt oversteg behovene.⁵

Årsaken til denne vekstbølgen lå blant annet i den internasjonale enigheten om at land kunne utvikle sitt næringsliv ved en viss grad av skjerming mot omverdenen. Men veksten varte ikke utover i 1970-årene. Trolig var fagbevegelsene blitt så mektige at børsene begynte å vise negative resultater. USA begynte å satse mer på finansnæring enn på industriell produksjon. Nykonservatismen var på fremmarsj så vel i USA som Storbritannia. Som frihandels-liberalistene hadde håpet, begynte forholdene å legge seg til rette for den globale frihandelens store comeback. I USA under president Reagan og i Margaret Thatchers England begynte man igjen å fremmane «kaken som måtte skapes» før det kunne være noe «å dele». Slanking av offentlig virksomhet, deregulering og privatisering ble igjen selvinnsende «verdier». *There is no alternative*, sa Margaret Thatcher, og frasen ble gjentatt så ofte at den etterhvert inngikk i språket som forkortelsen TINA.

FRIHANDELENS EPOKE

Industrilandenes frihandelsforkjempere klarte – fra 1990-tallet til i dag – å skape en generell aksept (med sosialdemokratiets støtte) for en utvikling der mørkeblå markedstenkning behandles som «vestlige» – ja, sågar som universelle – verdier. Vi godtar at overnasjonale institusjoner med markedsliberalistisk formålsparagraf kan ta styringen over de enkelte staters interne politikk. EU kan pålegge sine medlemsland deregulering, privatisering, konkurranseutsetting og nedbemanning av offentlig sektor, ganske uavhengig av folkeviljen og behovene i de enkelte land. I global målestokk kan de hovedsakelig USA-ledede institusjonene, IMF og Verdensbanken, presse fattige land til å underkaste seg program for tilpasning til markedsliberalisme, dersom de er kommet i avhengighet av redningspakker, krisehjelp, humanitær bistand osv. En ond sirkel oppstår når land i økonomisk uføre tvinges til å sende store antall offentlig ansatte ut i arbeidsløshet,

.....
4 Wold og Marsdal (1) s. 6.

.....
5 Se også; Kaj Skagen (3) s. 119

noe som både forsterker nøden og samtidig hindrer at vitale samfunnsoppgaver blir utført. Et grelt eksempel i nær fortid er Hellas, der pengemakten, representert ved det tyskdominerte EU og det internasjonale pengefondet, kunne bestemme vilkårene for den økonomiske bistanden. Her gjaldt ikke prinsippet om at «den vet best hvor skoen trykker, som har den på». Hjelpepakken besto av lån til en høyere rente enn den avkastning det var mulig å hente ut av investeringene. Et stadig økende problem ble således skjøvet ut i fremtiden. Det ble ikke forsøkt å legge skjul på at hensynet til bankvesenet skulle settes over hensynet til den greske befolkningen. Finansnæringen måtte reddes for enhver pris. Euroen kunne jo kollapse. Hvordan var det mulig at de enkelte lands velgere ikke reagerte overfor sine egne politikeres handlinger?

I dette tilfellet godtok Europas nasjoner markeds-liberalismens logikk som en universell «verdi». Å påføre de sør-europeiske folkene ulevelige tilstander var en beklagelig, men nødvendig medisin. Man så ikke etter mulige alternative sosialøkonomiske verktøy. Det kunne ha satt EU's prosjekt i fare.

Her er det fristende å sitere Terje Tvedt fra boken *Det internasjonale gjennombruddet* (omtalt i LIBRA 4-17):

Makt influerer meningsdannelsen sterkest når den forstås som selvsagt, og ikke som et uttrykk for interesser. (...) Og makten er sterkest når den er usynlig, ved at den oppfattes som den naturlige måten å tenke og handle på.⁶

En avgjørende dimensjon, som det ikke har vært mulig å behandle innen rammene for denne artikkelen, kan oppsummeres i ett ord; *bærekraft*. Det er innlysende at fattige land, som stort sett lever av å hente ut råvarer, kommer til et punkt hvor tilgangen til råvarene tar slutt, eller de blir dyrere og vanskeligere å hente ut. Dette er en drivende faktor i forskjellsøkningen mellom nord og sør. Men i det store globale perspektivet er vi kommet til en grense der belastningen på kloden i sin helhet må tas med i regnestykket. *Vekst* kan ikke lenger være et selvfølgelig

mål, hverken for de ny-liberale eller andre.

Frihandelsidealet har vist seg ikke å produsere en utjevning av verdens velstand, skjevfordelingen har tvert imot antatt groteske dimensjoner. I tillegg er global varehandel og transport blitt en hovedbidragsyter til klimagassutslipp som vil sette kommende generasjoner livsmuligheter i fare. Bærekraftshensynet viser at den totale «kaken» av ressurs-utnyttelse ikke kan tillates å vokse ubegrenset.

AVSLUTTENDE BEMERKNINGER

Krisene som truer verdenssamfunnet blir i betydelig grad forsterket gjennom markedsliberalismens makt over sinene, og av de interesser som styrer utviklingen internasjonalt. På begge sider av Atlanterhavet setter handels- og finansnæringene dagsordenen for all annen virksomhet. Samtidig ser vi at den Keynesianske troen på en økonomisk aktiv stat, mangler et bærende idégrunnlag, slik at ønsket om velstandsvekst for alle kan overstyre alle andre målsettinger.

Hvor lenge skal de to alternativene; liberalisme eller sosialdemokrati, få paralysere vår søken etter en «tredje vei»? Ser vi ikke hvordan et feilplassert frihetsbegrep – anvendt på *konkurransen* innen handel og næring – bidrar til å dele verden inn i vinnere og tapere. Og hvordan et statspålagt likhetskrav, kveler individenes skapende initiativ. Kan vi håpe at lengselen etter enhetssamfunnet, der alle samfunnsfunksjoner underordnes *ett* prinsipp – om det er stat eller marked – vil avløses av et perspektiv som tillater en flersektorial tilnærming til idealene? I sosialøkonomisk sammenheng vil dette forutsette et farvel til forestillingen om *Homo Oeconomicus*, og en gjeninsetting av brorskapstanken. Men da måtte vi på nytt oppdage at mennesket faktisk er et vesen som har evnen til *empati* dypt forankret i sitt vesen. Lever vi ikke med i andre menneskers gleder og sorger? Næringslivets handlende aktører er faktisk også medmennesker, med interesse for samfunnsutviklingen som helhet. Da blir det *saklighet*, selve saken – ikke bare egennytten – som får betydning for avgjørelsene!

Bare en filosofi som betrakter mennesket og verden som utelukkende materielle størrelser, kunne falle for tanken om egeninteresse som samfunnsbyggende

.....

6 Se også: Terje Tvedt (2) s. 278

prinsipp. Konsekvensene ser vi i den altoverskyggende konkurransedyrkingen, og den utilslørte «vinn eller forsvinn»-holdningen som særmerker vestlig kultur anno 2018. En komfortabel avstand til andres nød, får befolkningen i velstående samfunn til å lukke øyne og ører overfor den groteske skjevfordelingen. Som Kaj Skagen beskriver, har vi nordmenn kommet dit at vi ser det som «normalt å være mange ganger så velstående som nødvendig»⁷. Beileilig nok aksepterer vi en global økonomi som stort sett lar tingenes tilstand forbli uendret. Hverken folk i fjerne himmelstrøk eller våre fremtidige etterkommere har stemmerett.

.....
7 Kaj Skagen (3) s. 333

HENVISNINGER

- 1) Magnus E. Marsdal: *Økonomisk apartheid*, Solidaritet forlag (2006)
- 2) Terje Tvedt: *Det internasjonale gjennombruddet*, Dreyer (2017)
- 3) Kaj Skagen: *Norge, vårt Norge*, Dreyer (2018)
- 4) Peter Selg: *Die Gegenwart des Vergangenen. Rudolf Steiner und die Aktualität des Jahres 1917*, Verlag des Ita Wegman Instituts, Arlesheim (2017)
- 5) Gunnar Ihlen: «Det lavere stammer fra det høyere. Til forståelsen av Rudolf Steiners evolusjonssyn», LIBRA 3 - 2017

Gunnar Ihlen er pensjonert fiolinist fra Operaorkesteret (DNO&B) og fast medarbeider i LIBRA.

HVORDAN VET DU AT DU ER ET MENNESKE?

Steineruka 22.–30. september 2018

LØRDAG 22. september

12.00 – 17.00

ÅPNINGSFEST STEINERUKA!

Biodynamisk marked i Homansbyen – møt bonden. Salg av brukte og nye bøker mm. Bevertning, performance og innlegg

Sted: Oscars gate 10 og Josefines gate 12

19.30 – 21.00

Kveldsprogram (Kafé åpen fra kl. 17.00)

Kunstnerisk opptakt «Syngende natt» ved Camphill Culture Project. Innlegg til Steinerukas tema ved Nicanor Perlas og Niels Henrik Nielsen. Performancekunstner Dawn Nilo

Plassreservasjon: steineruka@antroposofi.no

Sted: Steinerhøyskolen. Prof Dahls gate 30, Oslo

Arr.: STEINERUKA

SØNDAG 23. september

11.30 – 12.45

Utstillingsåpning og foredrag med Hilmar Fredriksen: KARTOTEKET OG FARGENE

Sted: Mikaelkirken. Oscars gate 84

Arr.: STEINERUKA ved Kristensamfunnet i Oslo

13.00 – 17.30

Framtidens forutsetninger

– en økonomi for miljø og mennesker

Seminar med Nicanor Perlas. Hva gjør den økonomiske utviklingen med oss mennesker og naturen rundt oss?

Hvilken retning vil den ta med framveksten av kunstig intelligens? Hva kreves for en ny retning? **Språk:** engelsk

Sted: Litteraturhuset i Oslo, Kjelleren

Arr.: STEINERUKA ved Dialogos medie- og ressurscenter i samarbeid med Rethinking Economics, Framtiden i våre hender, Cultura Bank (også i ØKOUKA sitt program)

MANDAG 24. september

9.00 – 13.30

Symposium 1: Hvordan vet du at du er et menneske?

Den menneskelige bevissthet og kunstig intelligens

Med Nicanor Perlas, Bjørn Vassnes. **Språk:** Engelsk

15.00 – 19.00

Symposium 2: Barns utvikling og oppvekstvilkår i lys av tematikken

Med Ylva Østby, Stein Førde, Frode Barkved, Per Brodal. **Språk:** Norsk

Symposium 1&2: Moderatorer: Mira Beckstrøm Laurantzon og Odilia Häussler Melbøe. Med performancekunstner Dawn Nilo

Billetsal: <https://steineruka.ticketco.events>

Sted: Sentralen, Marmorsalen, Øvre Slotts gt 3

Arr.: STEINERUKA ved Antroposofisk selskap. Med støtte fra Fritt Ord

TIRSDAG 25. september

9.00 – 13.15

Education issues in connection with Artificial Intelligence

Workshop med Nicanor Perlas

Forhåndspåmelding: Henrikke.Morck@steinerskolen.no

Sted: Steinerhøyskolen. Prof. Dahls gate 30

Arr.: STEINERUKA ved Steinerhøyskolen, Steinerskoleforbundet

19.00 – 21.00

Biodynamisk landbruk: kosmos og kuhorn - Hvorfor det?

Daglig leder i Biologisk-dynamisk Forening, Dag Blakkisrud, gir deg en innføring i biodynamisk landbruk

Sted: Bruket, Landbrukets Hus, Schweigaards gt. 34 C

Arr.: STEINERUKA/ØKOUKA ved Biologisk-dynamisk Forening

19.30 – 21.00

Kunstig intelligens – i relasjon til et åndsvitenskapelig

perspektiv. Foredrag med Nicanor Perlas. **Språk:** Engelsk

Sted: Josefines gate 12

Arr.: Oslogruppen av Antroposofisk selskap

ONSDAG 26. september

14.00 – 16.00

Kunstseminar: Hvordan vet du at du er et menneske

- om den menneskelige bevissthet, kunstig intelligens

og **KUNSTEN** Med Mona Pahle Bjerke, Hilmar Fredriksen, Marius Wahl Gran

Sted: Kunsthøgskolen i Oslo, Auditoriet, Fossveien 24

Arr.: Kunsthøgskolen og STEINERUKA v/ Steinerhøyskolen og Antroposofisk selskap

18.00 – 21.00

En tredje vei og tregrening

Arne Øgaard innleder fra sin bok "En tredje vei". Hvordan komme forbi blokkenkning i politikken? MDG-politikeren Knut Arild Melbøe og samtalefilosofen Ole Kristian Krukhaug innleder til debatt

Forhåndspåmelding ønskelig: tidsskriftet@forumcogito.no

Sted: Steinerhøyskolen. Prof. Dahls gate 30, Alfa/Beta 2.etg.

Arr.: Forum Cogito / (også i ØKOUKA)

FREDAG 28. september

19.30 – 21.00

Søstrene Måneskinn Poesiprogram: Simone Weil, Edith Södergran, Nelly Sachs og Karin Boye
Foredrag og språkforming med Dag Blakkisrud

Sted: Oscars gate 10, Oslo, 2. etg

Arr.: Vidargruppen.

LØRDAG 29. september

10.00 – 11.00

Menneskevielsens handling i Kristensamfunnet i Oslo

Sted: Mikaelkirken, Oscars gate 84

11.00 – 17.00

Seminar del 1: Hva er så et menneske? Kristus som forløser av mennesket. Evangeliene som mysterieskrifter. Evangelienes årtidssyklus. Er kristendommen noe som finns eller må den skapes? Med Hans Kolstad, Kristine Høiland, Lars-Åke Karlsson

Forhåndspåmelding: asn@antroposofi.no eller sms til 476 23 744

Sted: Mikaelkirken, Oscars gate 84

Arr.: STEINERUKA ved Antroposofisk Selskap, Kristensamfunnet i Oslo

12.00 – 16.00

Ystekurs – ysting av fast ost med bonden Markus Koot

Påmelding: deltager.no

Sted: Skarrbo Gård, Holmestrand

Arr.: STEINERUKA / ØKOUKA ved Biologisk-dynamisk Forening

18.00 – 20.00

Opplev Labyrinten – en lysfest!

En felleshappening i anledning Mikkelsmess.

Med perkusjonist Maria Bovin Labbé og stedsspesifikke lysinstallasjoner av billedkunstner Marius Wahl Gran.

Introduksjon ved Lilleberta Sandved

Sted: Den store fontenen i Vigelandsanlegget

Arr.: STEINERUKA ved Tinken Laurantzson med støtte fra Oslo kommune

SØNDAG 30. September

10.00 – 11.00

Menneskevielsens handling i Kristensamfunnet i Oslo

Sted: Mikaelkirken. Oscars gate 84

11.00 – 14.00

På Kirkebakken Salg av biodynamiske produkter, brukte bøker og enkel kafé

Sted: Mikaelkirken, Oscars gate 84

Arr.: STEINERUKA ved Kristensamfunnet i Oslo, Biologisk-dynamisk Forening og Antroposofisk selskap

11.30 – 15.15

Seminar del 2: Hva er så et menneske? Kristus som forløser av mennesket Reinkarnasjon og kristendom – ild og vann?

Kristuserfaring og hjemløshet. Med Cato Schiøtz og Frode Barkved

Forhåndspåmelding: asn@antroposofi.no eller sms til 476 23 744

Sted: Mikaelkirken, Oscars gate 84

Arr.: Steineruka ved Antroposofisk Selskap, Kristensamfunnet i Oslo

18.00 – 20.00

MIKAELSFEIRING – en spire til kulturfornyelse?

Innledning ved Svein Berglund: Mikaeli – en glemt åndsimpuls. Bach-program med to kantater til Mikael's fest: nr. 19 «Es erhub sich ein Streit im Himmel» og nr. 50 «Nun ist das Heil und die Kraft», samt liturgiske satser for kor og orkester. Dirigent Terje Kvam som gjennomgår verkene med eksempler. Medvirkende: Ad Fontes kor og solister, Oslo Barokkorkester, leder Knut Johannessen

Sted: Hønefoss Kirke, Kirkegata 12, Hønefoss

Arr.: Ad Fontes – Akademi for musikk og liturgi

Les mer om de enkelte arrangementene:

www.steineruka.no | facebook.com/steineruka

twitter.com/steineruka #steineruka

Returadresse: Dialogos, Oscars gt 10, 0352 Oslo

